

Ekonomi ve İlişkili Çalışmalar Dergisi

Journal of Economics and Related Studies

Volume: 2

January 2020

Issue: 1

Research Articles

The Causal Relationship between Stock Market & Unemployment in Turkey

Borsa ve İşsizlik Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Türkiye Örneği
Mercan Hatipoğlu

Terminology of Consumer Confidence Index

Tüketici Güven Endeksinin Terminolojisi
Tuba Gezer & Güner Tuncer

Economic Effects of Negative Interest Rate Policy Implementation

Negatif Faiz Politikası Uygulamasının Ekonomik Etkileri
Melih Çildir

The Relationships between Income Inequality & Savings: A Study on Households in Turkey

Gelir Eşitsizliği & Tasarruf İlişkisi: Türkiye’de Hane Halkı Üzerine Bir Çalışma
Ahmet Eren Yıldırım

Book Review

Defence Economics

Savunma Ekonomisi
Melek Bıyıkhoğlu Koyuncu

Editors:

Selami Sezgin
Siirt University, Turkey

Fatih Deyneli
Pamukkale University, Turkey

Managing Editor

Mehmet Şengür
Eskisehir Osmangazi University, Turkey

Editorial Board

Keith Hartley
University of York, UK

Seyfi Yıldız
Kırıkkale University, Turkey

Manas Chatterji
Binghamton University State University of New York, USA

Hilmi Çoban
Ankara Hacı Bayram Veli University Turkey

Jülide Yıldırım Öcal
TED University Ankara, Turkey

Christos Kollias
University of Thessaly, Greece

Ahmet Ak
Ankara Hacı Bayram Veli University Turkey

Jusup Pirimbaev
Kyrgyz-Turkish Manas University Bishkek, Kyrgyzstan

Semra Altıngöz Zarplı
Bilecik Şeyh Edebali University, Turkey

Editors

Selami Sezgin - Eskisehir Osmangazi University, Turkey

Fatih Deyneli - Pamukkale University, Turkey

Managing Editor

Mehmet Şengür - Eskisehir Osmangazi University, Turkey

Editorial Board

Keith Hartley - University of York, United Kingdom

Seyfi Yıldız - Kırıkkale University, Turkey

Manas Chatterji - Binghamton University State University of New York, USA

Hilmi Çoban - Ankara Hacı Bayram Veli University, Turkey

Jülide Yıldırım Öcal - TED University Ankara, Turkey

Christos Kollias - University of Thessaly, Greece

Ahmet Ak - Ankara Hacı Bayram Veli University, Turkey

Jusup Pirimbaev - Kyrgyz-Turkish Manas University Bishkek, Kyrgyzstan

Semra Altıngöz Zarplı - Bilecik Şeyh Edebali University, Turkey

Aims and Scopes

The Journal of Economics and Related Studies is a peer-reviewed journal that analyzes problems in all areas of the economy and related fields of economy. The Journal focuses on the publication of both theoretical and empirical publications in the field of economics and the related studies. BİLTÜRK Journal of Economics and Related Studies include but are not limited to the following subjects. Financial Economics, International Economics, Microeconomics, Welfare Economics, Economics of Education, Economic History, Economics of Law, Defense Economics, Industrial Organization, International Trade, Labor Economics, Money, Banking, Public Finance, Political Economy, Islamic Economics, Tourism Economics.

Contents

Research Articles

The Causal Relationship between Stock Market & Unemployment in Turkey

Borsa ve İşsizlik Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Türkiye Örneği
Mercan Hatipoğlu

327-330

Terminology of Consumer Confidence Index

Tüketici Güven Endeksinin Terminolojisi
Tuba Gezer & Güner Tuncer

340-359

Economic Effects of Negative Interest Rate Policy Implementation

Negatif Faiz Politikası Uygulamasının Ekonomik Etkileri
Melih Çildir

360-369

The Relationships between Income Inequality & Savings: A Study on Households in Turkey

Gelir Eşitsizliği & Tasarruf İlişkisi: Türkiye’de Hane Halkı Üzerine Bir Çalışma
Ahmet Eren Yıldırım

370-380

Book Review

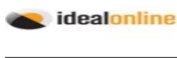
Defence Economics (Book Review)

Savunma Ekonomisi (Kitap İncelemesi)
Melek Bıyıklıoğlu Koyuncu

381-384

Abstracting & Indexing

Index Copernicus, CiteFactor, Road, Google Scholar, idealonline, Journal Factor, DRJI, Scientific Indexing Services, International Scientific Indexing, Eurasian Scientific Journal Index, infobase index, COSMOS IF, ResearchBib, Rootindexing, J-Gate, Asos Indeks.

The Causal Relationship between Stock Market Unemployment in Turkey

Mercan Hatipoğlu^a,

^a Çankırı Karatekin University, Turkey, mercanhatipoglu@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-3307-5458>

The Causal Relationship between Stock Market Unemployment in Turkey

Abstract

Equity markets provide opportunities investors to invest in firms, while enabling long-term projects to be financed, promoting savings and investments. Public offerings and venture capital models encourage companies to make new investments and expand their business. The purpose of this article is to examine the relationship between the stock market and unemployment by using monthly data in the context of Turkey. The data of the study covers the period between July 2007 and September 2018. The method of research is based on Granger causality test. The empirical results reveal that there are not any significant causality relations between the Borsa Istanbul and unemployment rate. According to results, BİST-100 index could not be successful in predicting future unemployment rates. On the other hand, developments in the stock market should not be trusted to reduce unemployment rates.

Borsa ve İşsizlik Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Türkiye Örneği

Öz

Hisse senedi piyasaları çok sayıda yatırımcının büyük firmalara yatırım yapmasına fırsat sundukları için bir yandan uzun vadeli projelerin hayata geçmesini sağlarken öte yandan tasarruf ve yatırımları teşvik ederler. Halka arzlar ve risk sermayesi gibi seçenekler firmaları yeni yatırımlara yapmaya, işlerini büyümeye özendirir. Bu makalenin amacı borsa ve işsizlik arasındaki ilişkiyi Türkiye bağlamında aylık veriler kullanarak incelemektir. Çalışmanın verileri Temmuz 2007 ile Eylül 2018 arası dönemi kapsamaktadır. Araştırmanın yöntemi ise Granger nedensellik testine dayanmaktadır. Ampirik sonuçlar, Borsa İstanbul ile işsizlik oranı arasında anlamlı bir nedensellik ilişkisi olmadığını ortaya koymaktadır. Bu sonuçlara göre, BİST-100 endeksi gelecekteki işsizlik oranlarını öngörmeye başarılı değildir. Öte yandan, işsizlik oranlarını düşürmek için borsadaki gelişmelere güvenilmemelidir.

ARTICLE INFO

Research Article

2020, Vol. 2(1), 327-339

e-ISSN 2667-5927

Article History:

Received: 05.12.2019

Revised: 24.12.2019

Accepted: 11.01.2020

Available Online: 15.01.2020

JEL Code: G1, E44, J20

Keywords: Borsa İstanbul-100 index, unemployment, Granger causality test

Anahtar Kelimeler: Borsa İstanbul-100 endeksi, işsizlik, granger nedensellik testi

1. Giriş

Hisse senedi piyasaları çok sayıda yatırımcının büyük firmalara yatırım yapmasına fırsat sundukları için bir yandan uzun vadeli projelerin hayata geçmesini sağlarken öte yandan tasarruf ve yatırımları teşvik ederler. Halka arzlar ve risk semayesi gibi seçenekler firmaları yeni yatırımlara yapmaya, işlerini büyütmeye özendirilmektedir. Borsalarda fiyatları yükselen şirketler hangi sektörde ise, ekonomideki kaynaklar o sektöre yönlendirilmekte, bir anlamda borsa yatırım yapılacak en verimli alanları tüm finansal paydaşlar adına belirlemektedir (Feldmann, 2011). Buraya kadar anlatılanlar, hisse senedi piyasalarının reel ekonominin büyümesine katkı sağladığını dolayısıyla da ülkedeki istihdam olanaklarını arttırdıklarını göstermektedir. Firmalar yeni yatırımlarını finanse etmek için finansal piyasalardan fon temin ettiklerinde, borsalar ile istihdam arasında dolaylı bir ilişki söz konusu olmaktadır. Lilien (1982)'e göre işsizlik oranları, ekonomi genişlediğinde düşüp, resesyon dönemlerinde arttığı için işsizliğin önemli bölümü sektörel dalgalanmalardan kaynaklanmaktadır. Şöyle ki, ekonomide petrol fiyatlarından kaynaklanan bir şok yaşandığında, iş gücü bu şoktan en az etkilenen sektörde iş aramaya başlar. Bu nedenle sektörler arası iş değiştirmelerin çoğalması işsizliğin artmasına neden olmaktadır. Sektöre özgü becerileri edinmek ve iş aramanın zaman alıcı olması nedeniyle, işçilerin endüstriler arasında aktarma sürecinde yavaş olma eğilimindedir. İndirgenmiş nakit akımları yaklaşımına göre, hisse senedi değeri gelecekte beklenen nakit akışlarına eşit olacağı için, bir sektörde hisse senedi fiyatları yükseldiğinde (düştüğünde), sektörün nakit akışlarının artması (azalması) muhtemeldir. Bu nedenle o sektör gelecekte daha fazla (daha az) emek girdisi talep eder (Guo, 2007). Özellikle Amerika'da mortgage krizinden hemen sonra işgücü piyasasının bozulması (işsizlik oranı yüzde 5,7 artmıştır) araştırmacıları borsa ve işgücü piyasası arasındaki ilişkiyi anlamaya yöneltmiştir. 2008 krizinden sonra insanların servetleri ve sürekli gelirleri (maaş, kira vb.) azalmış olup, hanehalkı bu duruma tasarruflarını artırıp tüketimi keserek cevap verdiği için toplam talep düşmüştür (Farmer, 2012). Her ne kadar literatürde finansal piyasalar ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi açıklayan birçok model ve çalışma olsada, doğrudan istihdam ve borsa ilişkisine değinen pek az çalışma mevcuttur. Bu makalenin amacı Türkiye'de borsa ve istihdam ilişkisi arasındaki nedensellik ilişkisini açıklamaktır. Çalışmanın mevcut literatüre katkısı ise Türkiye bağlamında sermaye piyasası ve işsizlik ilişkisini doğrudan irdelenmiş olmasıdır. Makalenin bundan sonraki bölümleri sırasıyla literatür, veri ve yöntem, bulgular ve sonuç kısmından oluşmaktadır.

2. Literatür

Borsa endeksleri ile işsizlik oranları arasındaki ilişkileri araştıran çalışmalar her iki değişkenin birbirlerine olan etkileri hakkında farklı bulgulara ulaşmışlardır. Örneğin, Pan (2018) gelişmiş ölkelerde hisse senedi getirileri ve işsizlik oranları arasında iki yönlü bir nedensellik olduğunu belgelemiştir. G7 ölkeleri için ise borsa fiyatlarından işsizlik oranlarına doğru Granger nedensellik olduğu tespit edilmiştir. Zhang (2018) ABD verilerine dinamik stokastik genel denge modeli uygulamış ve işsizlik oranındaki değişimin yüzde 30'dan fazlasının finansal şoklar ile açıklanabileceğini göstermiştir. Yine benzer şekilde, Zanetti (2015) finansal şokların hem işsizliği hem de ücretleri önemli derecede etkilediğini doğrulamıştır. Hall (2017) ise ekonomik durgunluk sırasında işsizliğin nedeninin firma değerlemesi için kullanılan iskonto oranlarının artması olduğunu iddia etmiştir. Kilic ve Wachter (2018) piyasalarda gözlemlenen oynaklığın işsizliği arttırdığını rapor etmiştir. Arestis vd.,(2007) sermaye birikimi ve işsizlik oranları arasında güçlü bir negatif ilişki olduğunu göstermiştir. Holmes ve Maghrebi (2016)'da Garch-in mean VAR modelini 1948-2017 arası dönemde ABD verilerine uygulamışlar ve sonuç olarak sermaye piyasalarından iş gücü piyasasına hem simetrik hemde asimetrik etkilerin olduğunu kanıtlamışlardır. Fitoussi (2000) OECD ölkelerinden bazılarının borsa endekslerinin artış oranları ile ortalama işsizlik oranlarını (1970-79) ve (1990-99) büyükten küçüğe sıralamışlardır. Söz konusu sıralamaya göre iki değişken arasında -0.60 korelasyonun bulunması, hisse senedi fiyatlarının yükseldiği ölkelerde işsizlik oranlarının daha da düşük çıktığını göstermiştir. Yazarlara göre bunun altında yatan sebep, firmaların değeri arttıka son işe alınan işçinin marjinal faydasının da artmasıdır. Feldmann (2011) iki aşamalı regresyon yöntemi ile 1982'den 2003'e kadarki dönemde 20 sanayi ölkesiyle ilgili verileri kullanarak borsaların işsizliği azalttığını göstermiştir. McQueen ve Roley (1993) yaptıkları regresyon analizi ile ekonominin genişleme döneminde, işsizlik oranındaki beklenmedik %1'lik düşüşün, hisse senedi fiyatlarının yaklaşık %2,2 azalmasına neden olduğunu tahmin etmişlerdir. Sibande vd., (2018) İngiltere için 1855-2017 arası aylık verilere dayalı olarak borsa ile iş gücü piyasası arasında ilişki olduğunu tespit etmişlerdir. DCC-MGARCH modelinin kullanıldığı çalışmada hisse senedi getirilerinden işsizlik oranlarına doğru bir nedensellik olduğu belirtilmiştir. Tobin'in Q'su, mevcut sermaye varlıklarının borsa değerlemesi ile cari ikame maliyeti arasındaki oran olarak ifade edilir. Eğer bu oran 1'den büyükse, firmanın yeni yatırımlar yapacağı bunun içinde yeni çalışanları istihdama katacağı beklenir. Ancak firmaya yapılan yeni teknolojik yatırımlar, ilave makine alımları gibi, işçilerin atıl kalmasına dolayısıyla istihdam kaybına yol açabilir. ABD için 1948-2002 arası dönemde yapılan çalışmada, Tobin'in Q'su arttıka, işsizliğin azaldığı ve insan emeğinin üretimin tamamlayıcısı olduğu bulunmuştur (Mollick ve Faria, 2010). Heil (2018)'de yaptığı literatür taramasında,

finansallaşmanın firma içi fonları finansal piyasalara yönlendirerek sermaye birikimini azalttığını, bunun da üretken yatırımları azaltarak, işsizliğin artmasına katkıda bulunduğuna işaret etmektedir. Farmer (2015) ABD için 1953-1979 dönemi arası çeyreklik verileri kullanarak S&P 500 endeksinden işsizlik oranlarına doğru Granger nedensellik bulmuştur. Ayrıca borsa fiyatlarının işsizlik oranlarının bir çeyrek sonraki değerinin öngörülmesinde kullanılabileceği rapor edilmiştir. Miao vd., (2016) ABD mortgage piyasasında balon oluşmasının kredi koşullarını daralttığını bunun sonucuda firmaların yeni yatırımlardan ve istihdam oluşturmaktan vazgeçtiklerini modellemişlerdir. Wu ve Lee (2015) ise probit modellerden faydalanarak, işsizlik oranlarının Belçika, Kanada, Fransa, Almanya, Japonya, Hollanda, Norveç, İsveç, İngiltere ve ABD borsalarındaki fiyat hareketlerini tahmin ve öngörmede istatistiksel olarak anlamlı etkilerinin olmadığını savunmuşlardır. Phiri (2017) 'de benzer şekilde, doğrusal ve doğrusal olmayan kointegrasyon testleri ile 1994-2016 dönemi kapsamında Güney Afrika borsası ile işsizlik oranları arasında herhangi bir anlamlı ilişkiye rastlamamıştır. Aktaş ve Akdağ (2013) ise ülkemiz için 2008-2012 arası dönemde yaptıkları çalışmada işsizlik oranlarından borsa üzerinde etkisi olmayan bir faktör olarak bahsetmişlerdir.

3. Veri ve Yöntem

Çalışmada veri olarak aylık frekanstaki Borsa İstanbul-100 endeksi fiyat serisi ve işsizlik oranları kullanılmıştır. Araştırmanın dönemi Temmuz 2007 ile Eylül 2018 yılları arasını kapsamakta olup, her iki değişkene ait veriler TCMB elektronik veri dağıtım sisteminden elde edilmiştir. Değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisini tespit etmek için Granger (1988) tarafından geliştirilen nedensellik testinden faydalanılmıştır. Çalışmada ampirik analizleri yapmak için Eviews-8 programı kullanılmıştır. Finansal değişkenler arasındaki nedensellik ilişkilerinin irdelenmesi, finansal ekonometrinin temel konularından birisidir. Bunun için Granger'in operasyonel nedensellik tanımı teorik ekonometristlerden büyük ilgi görmüştür. Çünkü, Granger nedenselliğinin ima ettiği öngörülebilirlik ve dışsallık, ampirik çalışmalarda oldukça faydalı sonuçlara ulaşılmasına katkı sağlamaktadır. Granger nedensellik testi aşağıdaki notasyon takip edilerek açıklanabilir (Jung, 1986):

$A_t, t = \dots, -1, 0, 1, 2 \dots \{(X_t, Y_t)\}$ için iki değişkenli sürece ait verilen bilgi seti olmak üzere, $A_t = (A_s; s < t)$ olsun. \bar{X}_t, \bar{Y}_t 'de aynı şekilde tanımlanırsa, \bar{X}_t X'e ait tüm geçmiş dönemleri temsil etmektedir. Granger'in tanımladığı X ile Y arasındaki nedensel ilişki:

a) Eğer X, Y'ye neden oluyorsa,

$$\sigma^2\{Y|\bar{A}\} < \sigma^2\{Y|\bar{A} - \bar{X}\} \quad (1)$$

Burada, $\sigma^2\{Y|Z\}$, Z bilgi setine ait verilen minimum tahmin hatası varyansını gösterir. Dolayısıyla, X'in geçmiş değerlerinin Y'nin öngörüsünde kullanılan bilgi setine dahil edilmesi, X'in minimum tahmin hatası varyansını azaltır.

b) X, Y ve Y'nin X'e neden olması durumunda, X ve Y arasında geri bildirim oluşur.

$$\sigma^2\{Y|\bar{A}\} < \sigma^2\{Y|\bar{A} - \bar{X}\} \quad \text{ve} \quad \sigma^2\{X|\bar{A}\} < \sigma^2\{X|\bar{A} - \bar{X}\} \quad (2)$$

c) Eğer, biri diğerine neden olmuyorsa, X ve Y bağımsızdır. Bu durum denklem 3 ile özdeşleşir.

$$\sigma^2\{Y|\bar{A}\} = \sigma^2\{Y|\bar{A} - \bar{X}\} \quad (3)$$

$$\sigma^2\{X|\bar{A}\} = \sigma^2\{X|\bar{A} - \bar{X}\}$$

Basitçe söylemek gerekirse, eğer bir değişkenin geçmiş dönemlerinin denkleme dahil edilmesi, diğer değişkenin değerlerinin öngörülmesine, hata terimlerinin varyansının küçülmesine yardım etmiyorsa, X ve Y'nin birbirinden bağımsız olduğu söylenir. Her zaman olduğu gibi, $A = (X, Y)$, X ve Y doğrusal ve kovaryans-durağan seriler olduğunu varsaymaktayız. Böylece X ve Y aşağıdaki VAR (Vektör otoregresif modeli) modeli ile analiz edilebilir.

$$X_t = \sum_{i=1}^m a_i X_{t-i} + \sum_{j=1}^n b_j Y_{t-j} + U_t \quad (4)$$

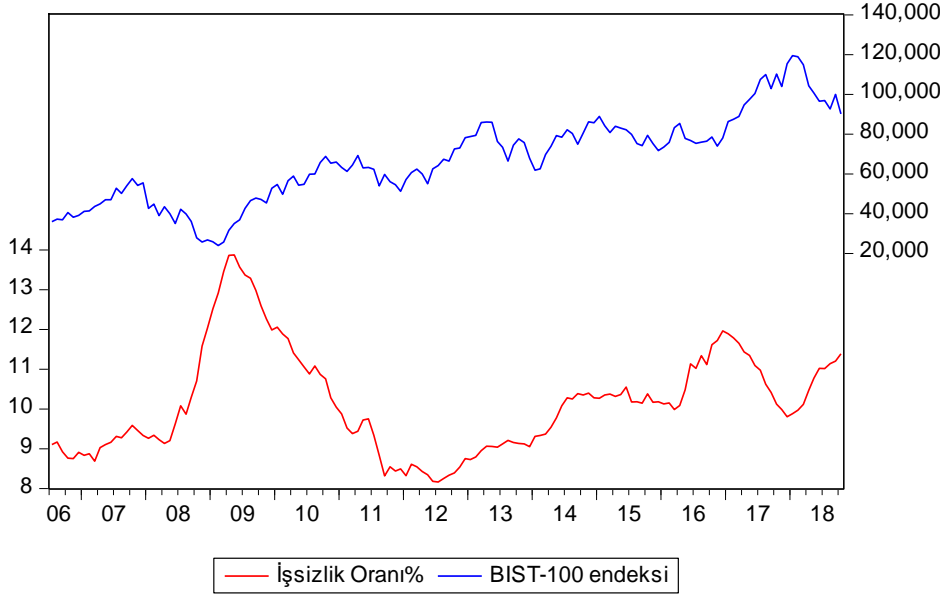
$$Y_t = \sum_{i=1}^{m'} c_i Y_{t-i} + \sum_{j=1}^{n'} d_j X_{t-j} + V_t$$

Burada (U_t, V_t) , sabit kovaryans matrisine sahip sıfır ortalamalı vektörü ifade etmektedir. İki değişken arasındaki nedensellik ilişkisini incelerken denklem 4'teki gibi bir VAR modeli kurulmaktadır. Modelin ekonometrik anlamda geçerli olması için denklemin köklerinin birim çember denilen +1 ile -1 arasında olması, hata terimlerinde ise otokorelasyon ve değişen varyans sorunu bulunmamalıdır. X_t 'nin bağımlı değişken olduğu denklemde, H_0 : "Y değişkeni, X değişkenin Granger nedeni değildir" hipotezi sınanmaktadır. Boş hipotezi red edilmesi için Y ve Y'nin geçmiş dönem katsayılarının istatistiksel olarak anlamlı olması gerekmektedir. Bu sınama yapılırken Ki-kare dağılımı esas alınmaktadır. Analize başlamadan önce modeldeki bütün değişkenlerin durağan olması zorunludur. Eğer serilerin hepsi aynı derecen durağan ise bu sefer eş-bütünleşme analizine başvurulmalı ardından da hata düzeltme modeli (VECM) tercih edilmelidir (Bayrakdaroğlu ve Nazlıoğlu, 2009).

3. Bulgular

Granger nedensellik testine geçmeden önce mevsimsellikten arındırılmış (Census-X12 yöntemine göre) işsizlik oranları ve Borsa İstanbul-100 endeksinin ham haldeki gözlemleri grafik 1’de gösterilmiştir.

Grafik 1: İşsizlik Oranları ve Borsa İstanbul-100 Fiyat Grafiği

Grafikte, BİST-100 endeks değeri sol eksen, işsizlik oranı ise % olarak sağ eksende gösterilmektedir. Grafiğe bakıldığında ilk dikkat çeken nokta, borsa endeksinin 40,000 seviyelerinden aşağı olduğu zamanın, işsizlik oranlarının aylık olarak en fazla %14 olduğu döneme tesadüf etmesidir. Yine borsa endeksi 80,000 civarında seyr ederken, işsizlik oranlarının %8'lere gerilemesi endeks ile işsizliğin ters yönde hareket ettiğini akla getirmektedir. Bununla beraber 2016 yılının ortalarında borsa endeksi ile işsizlik oranları aynı anda yükselmiştir. Çalışmada granger nedensellik testi ile bu ortak yada ters yöndeki hareketlere gerçekten değışkenlerin kendileri mi sebep oluyor bu araştırılacaktır. Çünkü bir şeylerin aynı anda gerçekleşmesi nedensellik bağı olduğu anlamına gelmez. Örneğin bir otoyolda sadece yavaş giden arabaların daha fazla trafik kazası yaptığını gözlemlese sanki, yavaş gitmek trafik kazasına sebep oluyor diye düşünürüz. Halbuki kazaların yaşanmasının gerçek sebebi yolun buzlu olmasından dolayı arabaların yavaş gitmesidir (Demir, 2013: 23). Buna benzer şekilde, borsa endeksi ve işsizlik oranlarının birbirlerine neden olduğunu grafikte gördüğümüz biçimiyle yorumlayamadığımız için Granger nedensellik testine başvuruyoruz. Tablo 1’ de değışkenlere ait birim kök testlerinin sonuçları sunulmuştur.

Tablo 1: Phillips-Perron Birim Kök Test Sonuçları

	BİST-100 Düzy	İşsizlik Düzy	BİST-100 1.Fark	İşsizlik 1.Fark
PP test istatistiği	-1.42	-1.94	-11.90***	-8.37***
Kritik değer %1	-3.47	-3.47	-3.47	-3.47
Kritik değer %5	-2.88	-2.88	-2.88	-2.88
Kritik değer %10	-2.57	-2.57	-2.57	-2.57

*** değişkenin %1 önem düzeyinde durağan olduğunu ifade etmektedir

ADF birim kök testinin “seride birim kök vardır” boş hipotezi için kullanılan test istatistiği, kritik değerlerden düşük çıktığı zaman hipotez red edilerek seride birim kök olmadığı sonucuna varılır. Tablodan görüldüğü üzere işsizlik oranının seviye değerinde, Borsa İstanbul’un ise birinci farkında boş hipotez red edilmektedir. Serilerin farklı seviyelerde durağan olmaları aralarında eş-bütünleşme ilişkisinin olmadığını ima ettiği için bundan sonraki aşamada doğrudan VAR modeli ile nedensellik testine geçmiştir. Değişkenlere ait tanımlayıcı istatistiklerde tablo 2’ de sunulmuştur.

Tablo 2: Tanımlayıcı İstatistikler

	BİST-100 endeksi	İşsizlik oranı (%)
Ortalama	0.006	0.01
Std.Sapma	0.07	0.02
Çarpıklık	-0.44	0.29
Basıklık	4.09	3.54
Jarque-Bera	12.15	3.94

Tablo 3: VAR Modeli Bilgi Kriterleri Gecikme Sayıları

Gecikme dönemi	Akaike	Schwarz	Hannan-Quinn
0	-7.011965	-6.968924	-6.994475
1	-7.181120	-7.051997*	-7.128648*
2	-7.197714	-6.982509	-7.110261
3	-7.164270	-6.862982	-7.041835
4	-7.208706	-6.821336	-7.051290
5	-7.212615	-6.739163	-7.020218
6	-7.242522*	-6.682987	-7.015143
7	-7.199691	-6.554075	-6.937331
8	-7.184260	-6.452561	-6.886918
9	-7.164155	-6.346374	-6.831831
10	-7.187137	-6.283274	-6.819832
11	-7.222832	-6.232887	-6.820546
12	-7.180994	-6.104966	-6.743726

Tablo 2 incelendiğinde her iki değişkeninde normal dağılıma uymadıkları basıklık katsayılarının 3'den büyük olmasından ve Jarque-Bera istatistiklerinden anlaşılmaktadır. Nedensellik testi yapmadan önce VAR modeli belirlenirken değişkenlerin uygun gecikme sayısı Akaike, Schwarz veya Hannan-Quinn bilgi kriterlerine göre belirlenir. Tablo 3'de ilgili kriterlerin öngördüğü gecikme sayıları rapor edilmiştir.

Tabloya göre her bir bilgi kriteri farklı gecikmeleri tavsiye etmiştir. Buna göre önerilen gecikmeler birinci ve altıncı gecikmeler olmaktadır. VAR1 modelinin ekonometrik anlamda geçerli olmasını sağlayan diagnostik testler sırasıyla birim kök içermemesi, otokorelasyon ve değişen varyansa sahip olmamasıdır. Çalışmada granger nedensellik testi, istikrar koşulunu sağlayan, otokorelasyon ve değişen varyans sorunu yaşamayan 6 gecikmeli VAR modeli ile gerçekleştirilmiştir. Tablo 4'de nedensellik analizi sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 4: Granger Nedensellik Analizi Sonuçları

Nedensellik Yönü	Ki-kare test istatistiği	Olasılık değeri
İşsizlik oranı → BİST-100	2.257401	0.8946
BİST-100 → İşsizlik oranı	12.21075	0.1574

Tablo incelendiğinde ne işsizlik oranlarından Borsa İstanbul' a doğru ne de Borsa İstanbul'dan işsizlik oranlarına doğru herhangi bir nedensellik ilişkisine rastlanmamıştır. Diğer bir anlatımla, "Borsa İstanbul-100 endeksi, işsizlik oranlarının Granger nedeni değildir" ve "İşsizlik oranları, Borsa İstanbul-100 endeksinin Granger nedeni değildir" boş hipotezleri red edilememiştir. Bu sonuçlar Borsa İstanbul hakkında iyimser ya da kötümser bilgilerin ülkemizdeki işsizlik oranları üzerinde herhangi bir anlamlı etkisinin olmadığına işaret etmektedir. Yine, istihdam ile ilgili olumlu ya da olumsuz haberlerin borsa endeksini yukarı-aşağı hareket ettirme imkânı söz konusu değildir. Bu durum istihdam ile Borsa İstanbul arasında herhangi bir ekonomik nedensellik ilişkisinin olmadığını ima etmektedir. Finans teorisi açısından, ülkedeki işsizlik oranlarının düşmesi, mal ve hizmetlere olan talebi arttıracığından şirketlerin karlarının dolayısıyla da ödeyecekleri kar paylarının tutarının artması beklenmektedir. İndirgenmiş nakit akımı modeline göre, $P_0 = \sum_{n=1}^{\infty} \frac{Kar\ Payı_n}{(1+i)^n}$, firmanın gelecekte ödeyeceği kar paylarının artması, hisse senetlerinin bugünkü değerini arttıracaktır. Ancak her zaman modelin tarif ettiği gibi hisse senetlerinin değeri belirlenmemektedir. İstihdam ile borsalar arasındaki bağın neden zayıf olduğunu birkaç madde ile açıklayabiliriz. Birincisi, şirketler kar etseler bile daha fazla işçi çalıştırmak yerine işçileri daha fazla saat çalıştırmak isteyebilirler. Böylelikle, karlar ve kar payları artsa bile işsizlik oranları düşmez. İkincisi, işsizlik hesaplamalarına tanım gereği iş bulma ümidini kaybetmiş kişiler dâhil edilmezler. Dolayısıyla işsizlik oranlarında bu şekilde gözlemlenen bir düşüş, rakam olarak işsiz sayısını azaltsa

¹ Bir gecikmeli model değişen varyans sorunu yaşadığından rapor edilmemiştir.

bile, ekonomide genel talebi artırmayacağı için, firmaların üretim kapasitesi ve karları nihayetinde de firma değerleri değişmez (Farsio ve Fazel, 2013). Örneğin ülkemizde 2014 yılında iş bulma ümidini kaybeden kişi sayısı 615000 iken, 2017 yılında aynı rakam 637000 kişiye yükselmiştir (TUİK, 2018).

4.Sonuç

Bu çalışmada Temmuz 2007 ile Eylül 2018 dönemi kapsamında Borsa İstanbul-100 endeksi ile işsizlik oranları arasındaki nedensellik ilişkisi araştırılmıştır. Granger nedensellik testi sonuçlarına göre borsa getirilerinin geçmiş değerlerinden gelen bilgiler işsizlik oranlarının artıp azalmasına etki etmemekte olup bunun tersi de geçerlidir. Kısaca bir değişkene ait bilgiler, diğerinde istatistiksel anlamda değişime neden olmamaktadır. Makalenin bulguları Farsio ve Fazel (2013) ile Phiri (2017)'nin çalışmalarının sonuçları ile örtüşmektedir. Bu sonuçlara göre, ne BİST-100 endeksi gelecekteki işsizlik oranlarını öngörmeye kullanılabılır ne de işsizlik oranları Türkiye borsasında gözlemlenen düşüş veya yükselişleri istatistiksel anlamda açıklayabilir. Dolayısıyla Borsa İstanbul'a ülkemizdeki işsizlik sorununu aşmak için doğrudan başvurmak beklenen faydayı göstermeyebilir. Bunun yerine işsizlikle mücadele konusunda daha geleneksel yöntemler örneğin kamu harcamaları veya işgücü piyasasına doğrudan katkı sağlayan stratejiler teşvik edilebilir. Bundan sonraki çalışmalarda doğrusal olmayan nedensellik testleri ve zamana bağlı değişen nedensellik testleri gibi daha üstün ekonometrik başarı sağlayan modellere başvurularak ülkemiz açısından sermaye piyasaları ve istihdam ilişkisi lietratürü zenginleştirilebilir.

Kaynaklar

Aktaş, Metin ve Akdağ, Saffet (2013), "Türkiye'de Ekonomik Faktörlerin Hisse Senedi Fiyatları İle İlişkilerinin Araştırılması", *International Journal of Social Science Research*, 2(1), s.50-67.

Arestis, Philip, Baddeley, Michelle ve Malcolm Sawyer. (2007), "The Relationship Between Capital Stock, Unemployment and Wages In Nine EMU Countries", *Bulletin of Economic Research*, 59(2), s.125-148.

Bayrakdaroğlu, Ali. ve Nazlıoğlu, Şaban. (2009), "Hisse Senedi Fiyat-Hacim İlişkisi: İMKB'de İşlem Gören Bankalar İçin Doğrusal ve Doğrusal Olmayan Granger Nedensellik Analizi", *İktisat İşletme ve Finans*, 24(277), s.85-109.

Demir, Ömer. (2013), *Din Ekonomisi: İnanç, Zenginlik ve Mutluluk*. Sentez Yayıncılık. İstanbul

Farmer, Roger. (2012), "The Stock Market Crash of 2008 Caused The Great Recession: Theory and Evidence", *Journal of Economic Dynamics and Control*, 36(5), s.693-707.

Farmer, Roger. (2015), "The Stock Market Crash Really Did Cause the Great Recession", *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 77(5), s.617-633.

Farsio, Farzad. ve Fazel, Shoko. (2013), "The Stock Market/Unemployment Relationship in USA, China and Japan", *International Journal of Economics and Finance*, 5(3), s.24.

Feldmann, Horst. (2011), "Stock Markets and Unemployment in Industrial Countries", *Applied Economics Letters*, 18(9), s.845-849.

Fitoussi, Jean-Paul (2000), "Roots of The Recent Recoveries: Labor Reforms or Private Sector Forces?", *Brookings Papers on Economic Activity*, 2000(1), s.237-311.

Gökçe, Atilla. (2002), "İMKB'de Fiyat-Hacim İlişkisi: Granger Nedensellik Testi", *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (3), s.43-48.

Granger, Clive (1988), "Some Recent Development in A Concept Of Causality", *Journal Of Econometrics*, 39(1-2), s.199-211.

Guo, Hui. (2007), "Stock Market Dispersion and Unemployment", *Economic Synopses*, 2007(2007-02), s.13

Hall, Robert (2017), "High Discounts and High Unemployment", *American Economic Review*, 107(2), s.305-30.

Heil, Mark. (2018), *How Does Finance Influence Labour Market Outcomes? A Review of Empirical Studies*, OECD Economics Department Working Papers, No. 1495, OECD Publishing, Paris.

Holmes, Mark ve Maghrebi, Nabil. (2016), "Financial Market Impact On the Real Economy: An Assessment of Asymmetries and Volatility Linkages Between The

Stock Market and Unemployment Rate”, *The Journal of Economic Asymmetries*, 13, s.1-7.

Jung, Woo. (1986), “Financial Development and Economic Growth: International Evidence”. *Economic Development and Cultural Change*, 34(2), s.333-346.

Kilic, Mete ve Wachter, Jessica (2018), “Risk, Unemployment, and The Stock Market: A Rare-Event-Based Explanation of Labor Market Volatility”, *The Review of Financial Studies*, 31(12), s.4762-4814.

Lilien, David (1982), “Sectoral Shifts and Cyclical Unemployment”, *Journal of Political Economy*, 90(4), s.777-793.

Mcqueen, Grant ve Roley, Vance (1993), “Stock Prices, News, and Business Conditions”, *The Review of Financial Studies*, 6(3), s.683-707.

MIAO, Jianjun, PENGFEI, Wang, ve XU, Lifang. (2016), “Stock Market Bubbles and Unemployment”, *Economic Theory*, 61(2), s.273-307.

MOLLICK, Andre ve FARIA, Jao (2010), “Capital and Labor in The long-Run: Evidence from Tobin's Q for The US”, *Applied Economics Letters*, 17(1), s.11-14.

PAN, Wei (2018), “Does The Stock Market Really Cause Unemployment? A Cross-Country Analysis”, *The North American Journal of Economics and Finance*, 44, s.34-43.

PHIRI, Andrew. (2017), “The Unemployment-Stock Market Relationship in South Africa: Evidence from Symmetric and Asymmetric Cointegration Models”, *Managing Global Transitions*, 15(3), s.231-254.

Sibande, Xolani; Rangan Gupta, ve Mark Wohar (2018), “Time-Varying Causal Relationship between Stock Market and Unemployment in the United Kingdom: Historical Evidence from 1855 to 2017” (No. 201863). *University of Pretoria, Department of Economics*. (1), s.1-19

TUIK, (2018) .<http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>. Erişim tarihi.29.01.2018

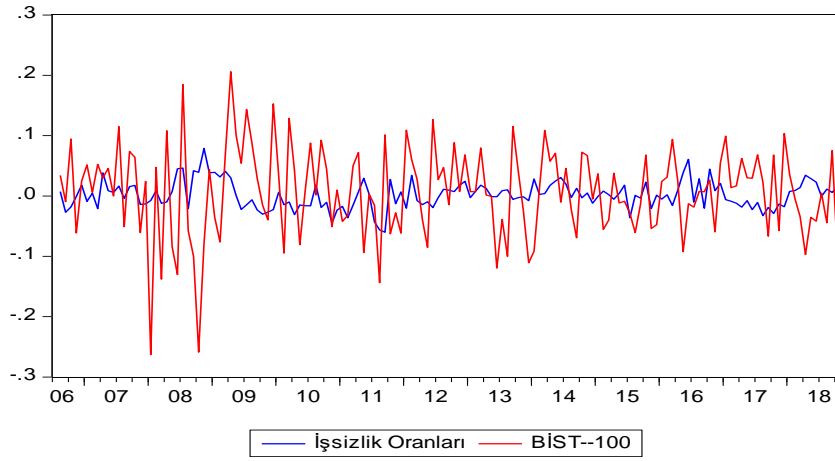
Wu, Jean. ve Lee, Ming. (2015), “Predicting Severe Simultaneous Bear Stock Markets Using Macroeconomic Variables as Leading Indicators”, *Finance Research Letters*, 13, s.196-204.

Zanetti, Francesco (2015), “Financial Shocks and Labor Market Fluctuations”, *University of Oxford Economics Working Papers*, (746), s.1-41.

Zhang, Yahong (2018), “Financial Factors and Labor Market Fluctuations”, *Economic Modelling*, (74), s.24-44.

EKLER

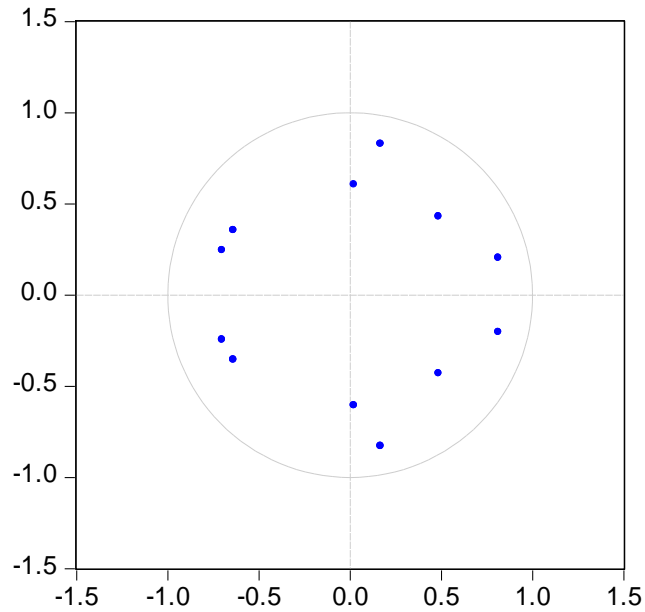
Grafik 2: Durağan haldeki İşsizlik Oranları ve BİST-100 Fiyat Grafiği

6 GECİKMELİ VAR MODELİ DİAGNOSTİK TESTLERİ

Şekil 3: İstikrar Şartı

Inverse Roots of AR Characteristic Polynomial

Tablo 5: Otokorelasyon Testi Sonuçları

Lags	LM-Stat	Prob
1	1.708890	0.7891
2	3.485834	0.4800
3	0.619595	0.9609
4	6.513605	0.1639

Tablo 6: Değişen Varyans Testi Sonuçları

Chi-sq	df	Prob.
319.29	270	0.021

Terminology of Consumer Confidence Index¹

Tuba Gezer ^a, Güner Tuncer ^b

^a Kütahya Dumlupınar University, Turkey, tuba.yildirim@dpu.edu.tr <https://orcid.org/0000-0002-5417-1986>

^b Kütahya Dumlupınar University, Turkey, guner.tuncer@dpu.edu.tr <https://orcid.org/0000-0001-5579-9436>

Terminology of Consumer Confidence Index

Abstract

The confidence in the economy leads to positive reflections in macroeconomic indicators as a result of the optimistic behavior of producers and consumers. Confidence-based environment positively affects individuals' consumption, expenditure and savings. The consumer confidence index, which is an indicator of our expectations for the future, is important every passing day. Confidence indices have become a topic that needs to be dealt with in detail since they contain information about the course and future of the economy. Therefore, policy makers, financial market actors and real sector representatives closely follow the confidence indices. In this respect, this study, is given information about the definition, importance and history of consumer confidence index especially in consumer confidence index. In addition to this, consumer confidence index, calculation method and development trend has been studied for Turkey.

Tüketici Güven Endeksinin Terminolojisi

Öz

Ekonomideki güven ortamı, üreticilerin ve tüketicilerin iyimser davranışları sonucunda makroekonomik göstergelerde pozitif yansımalar sebep olmaktadır. Güvene dayalı ortam bireylerin tüketimlerini, harcamalarını ve tasarruflarını olumlu yönde etkilemektedir. Geleceğe yönelik beklentilerimizin bir göstergesi olan tüketici güven endeksi ise her geçen gün önem arz etmektedir. Güven endeksleri, ekonominin gidişatı ve geleceği hakkında bilgiler içermesi nedeniyle detaylı ele alınması gereken bir konu haline gelmiştir. Bu yüzden politika belirleyiciler, finansal piyasa aktörleri ve reel sektör temsilcileri güven endekslerini yakından takip etmektedir. Bu bakımdan çalışmada, güven endeksleri ve özellikle tüketici güven endeksi özelinde tüketici güven endeksinin tanımı, önemi, tarihçesi hakkında bilgilere yer verilmiştir. Bununla birlikte, Türkiye'deki tüketici güven endeksinin oluşum aşamaları, hesaplama yöntemleri ve gelişimsel seyrine değinilmiştir.

ARTICLE INFO

Research Article

2020, Vol. 2(1), 340-359

e-ISSN 2667-5927

Article History:

Received: 22.10.2019

Revised: 08.11.2019

Accepted: 22.12.2019

Available Online: 15.01.2020

JEL Code: D11, D14, H31

Keywords: economic confidence, confidence indices, consumer confidence index

Anahtar Kelimeler: ekonomik güven, güven endeksleri, tüketici güven endeksi

¹ Bu çalışma "Maliye Politikasının Tüketici Güveni Üzerindeki Etkisi: Türkiye Uygulaması" adlı doktora tezinden derlenmiştir.

1. Giriş

Geçmişte deneyimlenen finansal krizler tüketicilerin ve yatırımcıların ülke ekonomisine olan güvenini etkilemektedir. Büyük Buhran olarak adlandırılan 1929 Krizi'nden bu yana zaman zaman krizler yaşanmıştır. Küresel çapta olan son 2008 Kriziyle birlikte ülke ekonomileri zor günler yaşamışlardır. Mevcut ekonomi koşulları bireylerin tüketim kararlarında etkili olmaktadır. Ekonomide yaşanacak olumlu gelişmeler insanların güven seviyelerini artıracaktır. Bu bağlamda tüketici güvenini anlamak ve tüketicilerin tüketim yapmalarına yönelik uyarılmasını sağlamak önem arz etmektedir.

Makroekonomik teoride iktisadi karar alıcılardan birisi tüketicilerdir. "Bir ekonomide yeri doldurulamaz tek sermaye, ekonomik ajanlar arasındaki güvendir." Tüketici davranışları hem karar alıcılar hem de ekonominin gelecekteki durumunun nasıl olacağını merak edenler için önem arz etmektedir. Tüketici davranışları pek çok unsur tarafından belirlenmektedir. Tüketici davranışlarını belirleyen gelir, faiz vb. unsurların dışında iki önemli unsur vardır. Bunlardan bir tanesi gelecekle ilgili beklentiler bir diğeri ise ekonomiye duyulan güven unsurudur. Tüketici güvenini ölçmek için güven endeksleri oluşturulmuştur (Özsağır, 2007, s. 55).

İçinde bulunduğumuz zamanda tüketici güven endeksi olarak isimlendirilen bu endeks, sosyal ve politik faktörlerle birlikte GSMH, döviz kurları, sanayi üretimi ve enflasyon gibi birçok bileşenden etkilenebilmektedir. Ayrıca tüketicilerin geleceğe yönelik öngörülerini yansıtan iktisadi bir göstergedir. Bu yüzden bireylerin tüketim kararlarının analizi politika yapıcılar ve ekonomistler tarafından önem arz etmektedir (Mermer, 2014: 1).

Tüketici davranışları, ekonomik karar vericiler ve gelecek dönem beklentileri hakkında gerekli bilgileri içeren ekonomik öngörüler sağlamada önemli bir rol oynamaktadır. İyimser tüketici güveni, büyük masraflar yaratma arzusuna neden olup, borçlanma eğilimini artırabilir; karamsarlık ise tüketicilerin harcamalarını azaltmalarına, mali durumlarını gözden geçirmelerine neden olmaktadır. Tüketici anketleri, tüketici tutum ve beklentilerini düzenli olarak değerlendirir ve ekonomik eğilimleri için kullanılır. Anketler, tüketici beklentilerinin neden ortaya çıktığı ve bu değişikliklerin tüketici harcamalarını ve tasarruf kararlarını nasıl etkilediğini araştırmak üzere tasarlanmıştır. Ayrıca, bu anketler tüketici güvenini ölçmek için gerekli verileri sağlarlar (Oral, 2005: 2).

Tüketiciler ekonomik kararlarını birçok faktöre bağlı olarak gerçekleştirmektedir. Günümüz ekonomilerinde ön plana çıkan güven faktörü iktisadi aktörlerin ekonomik etkileşimlerine önemli derecede yön vermektedir. Bu bakımdan, tüketici güven endeksinin anlaşılması, tarihi, önemi, hesaplanma yöntemlerinin

incelenmesi çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Bununla birlikte, endeksin Türkiye'deki gelişim seyri de incelenmesi sonrasında bu konuda çalışmak isteyenler için toplu bir bilgi aktarımı sağlamaktadır.

2. Tüketici Güven Endeksinin Tarihçesi

Kamu ve özel sektördeki karar alıcılar ve ekonomik analistler tüketici güveninin genel olarak "tüketici güveni" olarak adlandırılan tutumlarının ölçümleri ile ilgilenmektedirler. Tüketici güveni ölçümlerinin nedeni, tüketici harcamaları gibi ekonomik değişkenlerin seyri, finansal piyasa eğilimleri ve hatta seçimlerin sonucu gibi geleceğe ilişkin bilgileri ortaya çıkardığı algısından kaynaklanmaktadır (Bruestle ve Crain, 2015: 2430).

Bireyler, yaklaşan olayların olasılığının ve sonuçlarının değerlendirilmesine dayalı olarak gelecekteki koşullara ilişkin beklentiler oluştururlar. Olay olasılığının ve sonuçlarının değerlendirilmesine ek olarak, tüketiciler, beklenen olayın sonuçlarıyla başa çıkma ve uyum sağlama yeteneklerini değerlendirmektedirler. Böylelikle, tüketiciler "problem çözme ve çeşitli kaynaklardan gelen bilginin geleceğin en muhtemel ekonomik koşullarının anlamlı bir resimde birleştirilmesi" ile meşgul olurlar (Raaij, 1991: 407).

Michigan Üniversitesinde araştırmacı George Katona önderliğinde tüketici anketi çalışmaları başlatılmıştır. Tüketicilere yönelik anketler davranışsal ya da psikolojik ekonomi olarak belirlenen teorik bakış açısına dayandırılarak 1950 yıllarında geliştirilmeye başlanmıştır. Temel teori, ekonomik ilişkilerde insan faktörüne odaklanmaktadır. Geçmiş zamanlarda ekonominin durgunluğa girip girmediğine tüketicilerin konut ve taşıt harcamalarındaki değişiklikler karar vermiştir. Tüketici, toplam ekonominin gidişatını şekillendirmede baskın aktör haline gelmiştir (Curtin, 1982: 340).

Birçok iktisatçı, tüketici harcamalarının sadece mevcut gelirlere ve hane halkı servetine değil aynı zamanda tüketicilerin gelecekteki bireysel finansman durumuna ilişkin belirsizliğine de bağlı olduğuna inanmaktadır. Tüketici güven anketleri, tüketicilerin gelecekteki mali durumlarını belirleyen iş koşulları ve iş beklentileri ile ilgili tutumlarını değiştirerek yansıtmayı amaçlamaktadır. Tüketici güven anketlerinin geliştiricileri çeşitli faktörlerin tüketici güvenliğini etkileyebileceğini öne sürmektedirler. Ekonomik teori, güven azaldığında özellikle dayanıklı tüketim mallarına talebin azalacağını öne sürmektedirler. Ancak bu etkinin gerçekten var olup olmadığını ve ekonomik açıdan önem arz edip etmediğini test etmek için kanıtlara ihtiyaç vardır (Garner, 1991: 57-59).

Tüketici araştırmalarının potansiyeli uluslararası karşılaştırmalı verilerin mevcudiyeti ile artırılmıştır. 1970'lerin başından itibaren ABD'ye ek olarak 11 ülkede (Avustralya, Belçika, Kanada, Danimarka, Fransa, Batı Almanya, İrlanda, İtalya, Japonya, Hollanda ve Birleşik Krallık) tüketici davranışları ve beklentilerindeki değişiklikler düzenli olarak incelenmiştir. Her ülkede kullanılan anketler Michigan anketinde geliştirilen öğelerin uyarlanmış versiyonlarını

içermektedir. Sonuçta her ülke için karşılaştırılabilir anket kalemlerine dayalı tüketici duyarlılığı endeksi oluşturulabilmektedir (Curtin, 1982: 350).

Güven Endeksi, tarihte iş döngüsünde önemli dönüm noktalarının iyi bir göstergesi olduğunu kanıtlamıştır. Örneğin, 1970 yılındaki durgunlukta, olaydan beş ay önce iş faaliyetlerinin hızındaki düşüşe işaret etmiştir ve daha sonra durgunluğun dip aşamasında dengelenmiştir. Bu durumda, endeks düşüşte bir öncü gösterge olmuştur. 1974 durgunluğunda ise, güven endeksi bir önceki yılın ilk aylarında sorunlara işaret etmeye başlamıştır ve aynı zamanda iş koşullarında fiili geri dönüşten dört ay önce bir iyileşme olduğunu göstermiştir (Linden, 1982: 353).

Özellikle, resesyon ve canlanma dönemlerinde gözlenen sert dalgalanmalar güven göstergesindeki değişimi anlamada ve tahmin etmede önem arz etmektedir. Bu tarz dalgalanmalar ekonomik veya politik bir şokun etkisini anlamada faydalı olmaktadır. Canlanma ve resesyon gibi sert değişimlerin ortaya çıktığı dönemler tüketici güveninde yüksek oynaklığın ortaya çıktığı dönemlerdir. Tüketici güvenindeki yüksek salınımlar tüketim düzeyini anlamada oldukça faydalıdır. Örneğin, ABD'deki 1990-1991 durgunluk dönemi tüketici güvenindeki değişimden kaynaklı tüketim değişimini ifade eden önemli bir göstergedir (Dees ve Brinca, 2013: 2).

Geçmişte yaşanan bazı ekonomik olaylarda tüketici güven endeksi öncü bir gösterge olmuştur. Gerek 1970 yılında yaşanan durgunluk gerekse petrol krizi sonrası yaşanan 1974 yılında endeks mevcut sorunların olduğunu göstermiştir. 1950'lerden itibaren geliştirilen tüketici güven endeksi ise pek çok ülkede zaman içerisinde kullanılmaya başlanmıştır. Michigan Üniversitesi anket soruları ve Konferans Kurulu anket soruları temel alınarak yapılan araştırmalarda tüketici güveni ile hem makroekonomik değişkenlerle hem de hisse senetleri, dolar kuru gibi piyasa verileri ile arasındaki ilişki yakından incelenmiştir. Türkiye'de de 2003 yılından TCMB ve Türkiye İstatistik Kurumu'nun ortak çalışması sonucu tüketici güven endeksi oluşturulmaya başlanmıştır. 2004 yılından bu yana aylık veriler olarak yayınlanan endeks ekonomiyi yorumlamada araştırmacılara önemli bir kaynak teşkil etmektedir.

3. Tüketici Güveninin Tanımı ve Önemi

İnsanların tüketici güven endekslerine dikkat etmelerinin başlıca nedeni ekonominin gücü ile ilgili erken sinyal verdiğini düşünmeleridir. Bunun nedenlerinden birisi ise tüketicilere yöneltilen soruların mevcut ekonomik koşullara verdikleri cevapların doğruları yansıtıyor olmasıdır. Bir diğer neden ise, tüketicilerin gelecekteki ekonomik faaliyetlere yanıtlar vermesiyle ilgili tahminler sağlanmasıdır. Tüketici güveni, birçok farklı bilgiye dayanan birçok kişinin tahminlerinin uygun bir özeti olarak hizmet eder. Bu tahminlerin ekonomik

aktiviteyi tahmin etmede faydalı olduğu ölçüde, tüketici güven endeksleri ekonominin gücünün önemli bir göstergesi olacaktır (Piger, 2003). Tüketici güveninin seviyesi tüketici harcamalarını ve dolayısıyla ekonominin gelecekteki seyrini güçlendirir ve seçim sonuçları, kamu politikası gibi çeşitli politik davranışları etkilemektedir (Boef ve Kellstedt, 2004: 633).

Güven ve ekonomik kararlar arasındaki bağlantı literatürde iki ana konuya odaklanmıştır. Bunlardan birincisi, teorik açıdan güvenin kavramsallaştırılmasına ve tüketim teorilerinin rolüne odaklanmıştır. İkincisi ise ampirik bir bakış açısı ile güven göstergelerinin ekonomik temellerle ilişkilendirilmesi olmuştur. Gelir, işsizlik, enflasyon veya tüketim gibi değişkenlerin şimdiki veya geçmiş değerleriyle açıklanıp açıklanamayacağı ve güven ilişkisinin ekonomik sonuçları öngörmede herhangi bir istatistiksel öneme sahip olup olmadığı araştırmaya değer bulunmuştur (Dees ve Brinca, 2013: 2).

Tüketici güveni ekonomik faaliyetteki değişiklikleri ölçmek için tasarlanan ve makroekonomik değerlendirmelerde ve tahminlerde yaygın olarak kullanılan bir göstergedir. Tüketici güven endeksi tüketici tutumlarının bir ölçüsüdür. Birinci olarak tüketici tutumları tüketicilerin kendi ve ekonominin mevcut ve beklenen koşullarını göz önüne alarak tüketim tahminlerini artırabilmektedir. Dolayısıyla, bu veriler gelecek tüketici harcamaları konusunda daha bilgilendirici olabilmektedir. İkincisi, tüketici tutumları, hane halklarının nadir şokların etkilerine yönelik tahminlerini de içerebilmektedir (Karagöz ve Aktaş, 2015: 31).

"Tüketici güveni konusu, psikolojik ekonomi disiplini açısından ele alınmaktadır. Bu disiplin kolu ilgili kavram açısından, hane halkı davranışlarının hem satın alma gücüne hem de satın alma yönündeki istekliliğe bağlı olduğunu ifade etmektedir" (Katona, 1968:19). Tüketicilerin satın alma gücü ve satın alma istekliliği ekonominin geleceğiyle ilgili ipucu veren iki önemli kavramdır. Satın alma gücü bireyin gelirine, sabit giderlerine vb. objektif koşullara bağlıdır. Satın alma isteği ise bireyin anlık psikolojik durumu, mevcut koşulda neye ihtiyaç duyup duymadığı gibi subjektif koşullara bağlıdır (Roos, 2008: 388).

Tüketici güveni altı kıtadaki ülkeler tarafından yapılan pek çok sayıda anketle ölçülmektedir. Ortaya çıkan veriler ülkelerin ekonomik durumları hakkında tahmin aracı olarak ve çeşitli tüketici güven göstergelerinin oluşturulmasında kullanılmaktadır. Artan tüketici güven endeksi büyüyen bir ekonomiyi ve gelecekteki daha yüksek tüketimi ifade etmektedir. Güven endeksindeki azalma ise yavaşlayan ekonomik büyüme ve düşük tüketimi ifade eder. Bu düzenin arkasında yatan temel fikir ise ekonomiye güvenin yüksek olduğu bir ortamda insanlar daha çok harcama yapmaktadırlar. Düşmekte olan güven endeksi ise ekonomik büyümenin yavaşlamasına bir işaret olarak algılanır (Micakova, 2015: 8-9).

Eski bir fikir olmasına rağmen son yıllarda dikkat çeken ekonominin genel durumu hakkında bireylerdeki yaygın olumlu veya olumsuz düşünceler, tüketici ve iş

dünyasındaki güven için ekonomik dalgalanmaları anlamada merkezi bir rol oynamaktadır. Bu fikir teorik altyapıdan yoksun olmasına karşın sınırlı sayıda deney sonuçlarına göre başarılar elde etmiştir. Kısaca, fikir, toplu duyarlılığın toplu harcamaları belirlediği ve bunun da toplam çıktı ve istihdamı belirlediği yönündedir. Hükümetten gelen mali veya parasal şoklar, istikrarı toplamaya yönelik bir taahhüdün sinyalini verebilir; bu nedenle, duyarlılığı artırır, talebi teşvik eder ve ekonomik genişlemeye neden olur (Bachmann ve Sims, 2012: 238).

3. Güven Endeksleri

Ekonomik durum göstergelerinden biri olan güven endeksinin ekonomik karar birimlerinin gelecek hakkındaki beklentileri ve davranışları üzerinde etkisi bulunmaktadır. Hane halkının tüketim kararlarının beklenti ve güvenini ölçmek için çeşitli endeksler geliştirilmiştir ve bu endeksler piyasalar tarafından da önemle takip edilmektedir. Tüketici beklentileri ve geleceğe yönelik davranışları finansal piyasalar açısından önem arz etmektedir (Köse ve Akkaya, 2016: 5).

Son yıllardan yaşanmış olan 2008 Küresel Krizi reel kesimin ve tüketicilerin ekonomik gelişmelere karşı tepkilerini ölçmeye yarayan güven endekslerinin önemini bir kez daha ortaya koymuştur. Ekonomide üretici ve tüketiciler için bilhassa ekonominin gelecek tahminleri ile ilgilenenler için güven endeksleri önem arz etmektedir. Keynes, ekonomideki gelişmelere karşı duyarlılığı “uzun dönem beklentilerin durumu” ve “güven durumu” kavramları ile ilişkilendirilmiştir. Keynes’in analizine göre üretici ve tüketicilerin ekonomik gelişmeler karşısındaki tepkileri iktisadi dalgalanmaları açıklamada başat rol üstlenmektedir. Ekonomiye güveninin azalması, tüketim harcamalarının ve istihdamın azalmasına neden olmaktadır (Arisoy, 2012: 305-306). Bu nedenle ekonomiye yön verenler açısından endeksleri doğru yorumlamak önem arz etmektedir. Güven endeksleri kapsamında; ekonomik güven endeksi, tüketici güven endeksi, sektörel güven endeksleri hesaplanmaktadır.

3.1. Ekonomik Güven Endeksi

Tüketicilerin ve üreticilerin ekonominin genel görünümü hakkında beklentilerini, eğilimlerini ve değerlendirmelerini tanımlayan endeks ekonomik güven endeksidir. Endeks, tüketici güven endeksi (%20) ve mevsim etkilerinden arındırılmış reel kesim (imalat sanayi) (%40), hizmet (%30), perakende ticaret (%5) ve inşaat sektörleri (%5) güven endekslerinin alt endekslerinin ağırlıklandırılarak birleştirilmesinden oluşmaktadır. Ekonomik güven endeksi 100 puan üzerinden değerlendirilmektedir. Endeksin değeri 100’ün üzerinde olduğunda ekonomik güvenin fazla olduğunu, 100’den küçük olması durumunda ise ortalama altı güveni göstermektedir (TÜİK, 2017).

Tablo 1: Ekonomik Güven Endeksi 2007-2018 Yılları Arası Değişimi

	Ocak	Şubat	Marta	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık
2007	113	110	110	112	106	109.5	110.8	113.6	112	109	109	110
2008	107	104	99.2	93.1	91.2	90.5	89.6	92.3	87.6	73.6	60.8	63.1
2009	65.2	68.7	71.1	85.2	94.5	96.3	96.9	95.9	94.9	94.3	93.4	95
2010	99.4	99.2	104	107	105	104.9	104.9	106.1	109	108	110	111
2011	117	115	113	113	113	114.5	112.8	108.7	112	107	108	108
2012	107	107	107	106	107	104.5	107.1	103.7	102	101	101	101
2013	102	105	105	104	105	104.6	103.8	104.5	102	105	105	103
2014	100	97.3	98.7	101	101	99.9	98.1	99.3	102	101	96.6	97.9
2015	99	99.5	95.7	97	97.3	95.8	96.4	95.6	90.5	93.5	102	100
2016	95.9	90.6	93.7	91.3	94.2	95	99	92.4	97.4	95.4	95.9	89.7
2017	86.3	91.9	96.4	99.8	101	99.3	103.7	106.4	103	102	100	97.9
2018	105	104	102	99.9	96.3	93.8	95.1	88.3	78.1	75.2	80.6	81.9

Kaynak: TÜİK

Ekonomik güven endeksinin değişimi yukarıda Tablo 1’de verilmiştir. Endeks en yüksek değerini 2011 Ocak ayında (116,5), en düşük değerini ise 2008 Kasım ayında (60,4) almıştır. Endeksin en düşük değerini almasında 2008 küresel krizi etkili olmuştur. Ancak alınan önlemler, verilen teşviklerle ekonomide toparlanma sağlanmış ve 2010 yılından itibaren endeks kötümserliğini bırakmaya başlamıştır. 2016 Ekim-Aralık aylarında başlayan ve 2017 Ocak-Şubat aylarında devam eden döviz kurlarında artış ise ihracat-ithalat dengesini değiştirerek ekonomik iyileşme beklentilerini olumsuz etkilemiştir. Bu değişim Tablo 1 ‘deki 2017 Ocak ayına ait (86,3) değerinden anlaşılmaktadır. 2017 Nisan Anayasa Referandumunu sonrasında ülkedeki politik belirsizlik azaldığı için ekonomiye duyulan güven artmaya başlamıştır. Ancak yeni yılda döviz kurundaki ani artış, TL’nin değer kaybı ve enflasyon verileri sonrası ekonomiye duyulan güveni olumsuz etkilemiştir. Bu durumu Tablo 1’e bakarak inceleyecek olursak 2017’nin son aylarında (101.8-100.2) ve 2018’in ilk aylarında (105.2-104) yüksek seyreden endeks yılın sonlarına doğru (78.1-75.2) tekrar düşüşe geçmiştir.

Ekonomik güven endeksini oluşturan, tüketici güven endeksi, reel kesim, hizmet, perakende ticaret ve inşaat sektörlerine ait sektörel güven endeksleri aşağıda incelenmiştir. Çalışmanın ana amacını oluşturan tüketici güven endeksi ise daha detaylı anlatılmıştır.

3.2. Tüketici Güven Endeksi

Tüketici güven endeksleri ekonomik gelişmeleri takip etmek amacıyla gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yakından izlenen bir göstergedir.

Tüketici güven endeksi Michigan Üniversitesi Tüketici Duyarlılığı endeksi ve The Conference Board tüketici güven endeksi olmak üzere iki tür olarak ortaya çıkmıştır. Bu endeksler politika yapıcılar, finansal analistler ve gazeteciler tarafından sıklıkla takip edilmektedir. Yaygın anlayışa göre tüketicilerin fikirleri ve beklentileri ekonomi ile doğrudan ilişkilidir. Pek çok sayıdaki çalışma tüketici tutumu ve ekonomik değişkenler arasındaki ilişkinin mevcut olduğunu ifade etmektedir (Bram ve Ludvigson, 1998: 59-60).

Michigan Üniversitesi tüketici duyarlılığı endeksi 1940'ların sonlarında yıllık olarak hesaplanmaya başlanmıştır. 1952 yılında çeyreklik, 1978 yılında ise aylık anketlere dönüştürülmüştür. The Conference Board tüketici güven endeksi ise, ilk defa 1967 yılında, iki ayda bir yürütülen mektup anketi şeklinde uygulanmaya başlanmıştır. Araştırma Haziran 1977 tarihinden itibaren ise aylık olarak yürütülmekte ve yayınlanmaktadır² (Bram ve Ludvigson, 1998: 60-61). Her bir ankette tüketici duyarlılığının farklı bir yönünü inceleyen 40 temel soru bulunmaktadır. Sorulan sorular ise, kişisel mali durum, iş koşulları ve satın alma durumu gibi 3 geniş alanı kapsamaktadır. Kişisel mali durum geçmiş ve beklenen değişmelerin genel değerlendirmeleri beklenen hane halkı gelirinin değişiminin yanı sıra beklenen reel gelir değişimiyle de desteklenmektedir. Ekonomide iş koşullarına yönelik tutumlar yakın ve uzun vadeli bir bütün olarak detaylıca ölçülmektedir. Faiz, işsizlik ve enflasyon oranlarında beklenen değişikliklere ilişkin özel anket kalemleri, daha genel değerlendirmeleri desteklemektedir. Son olarak, katılımcılara dayanıklı tüketim malları, taşıt ve konut alımı için mevcut piyasa koşullarını değerlendirmeleri için çeşitli sorular sormaktadır (Curtin, 1982: 341-342).

The Conference Board tüketici güven endeksi, tüketici perspektifinden sağlıklı bir ABD ekonomisinin göstergesidir. 1967 yılından itibaren Konferans Kurulu, tüketici güvenini sürekli olarak incelemektedir. Kurulun endeksi iki ayrı bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm, bir takım sorularla tüketicilerin mevcut durumları ve gelecek için beklentilerini değerlendirmeleri ile ilgilidir. Endeksin bir diğer bölümü ise özellikle otomobil, konut ve dayanıklı tüketim malları gibi büyük satın alım planlarını incelemektedir (Linden, 1982: 350). Endeks, tüketicilerin mevcut iş ve istihdam koşullarına ilişkin algılarına ve gelecek altı aylık iş koşulları, istihdam ve gelir beklentilerine dayanmaktadır. Tüketici güven endeksi ABD ekonomisinin öncü göstergelerinden biridir ve her ay yakından takip edilmektedir (The Conference Board, 2011).

² Söz konusu endekslerin anket ölçüm değerleri Ek 1'de verilmektedir.

Her iki endeksin yöntemlerinde bazı farklılıklar bulunmaktadır. Michigan Endeksinde her ay 500 kişi aranarak bireylere anket yapılmaktadır. Bu kişilerin yarısı ayın başında aranırken diğer yarısı ayın ortasında aranmaktadır. The Conference Board endeksi ise 3500 kişiyle mail yoluyla yapılmaktadır. Bu endeks 2011 yılında anket uygulayıcısı olan TNS'i değiştirip Nielsen ile çalışmaya devam etmiştir (Özpınar ve Özman, 2017: 7-8).

Tüketici güven endeksi anketi adrese dayalı örneklem kullanmaktadır. Örneklem çerçevesi, ABD 'deki tüm hane halkını kapsayan evrensel alanı temsil eden, ABD posta hizmeti tarafından oluşturulan dosyalardan türetilmektedir. Tüketici güven anketi çerçevesi ABD hane halklarını güncel olarak kapsayabilmesi için aylık olarak yenilenmektedir.

Tüketici güven anketi her ay rastgele örneklemelerden bir olasılık örneğini hane halkı evreni çerçevesinden seçmektedir. Çerçeve, nüfus bölümlerinden coğrafik olarak belirlenmekte böylece sistematik bir hane halkı örneğine erişilmektedir. Bu örneklemeler mail aracılığıyla postalanmaktadır.

Konferans Kurulu, tüketici güven endeksi için yaş, gelir ve nüfus bölümlerini içeren demografik kategorilerini ve nüfus coğrafyasının toplamalarını yayınlamaktadır. Tüketici Güven Anketinin adreslere gönderimi anketlerin hane halklarına her ayın ilk günü ulaşacak şekilde ayarlanmıştır. Tüketici Güven Endeksi beş anket sorusundan oluşmaktadır ve her bir sorunun cevabı için pozitif, negatif veya nötr olmak üzere üç seçenek bulunmaktadır. Her bir sorunun cevabı mevsimsel olarak yeniden düzenlenmektedir. Her soru için, 1985 yılına ait göreceli değer o soruya ilişkin endeks değeri açısından baz değer olarak kabul edilmektedir. Daha sonra endekslerin ortalamaları alınmaktadır (The Conference Board, 2011).

Her iki anketi karşılaştıracak olursak; Michigan Üniversitesi Araştırma Merkezi 1946 yılında tüketici anketi programını başlatmıştır. Anketi ilk olarak yıllık gerçekleştirmiştir, daha sonra ise 3 aylık olarak hazırlamıştır. 1980 yılından itibaren ise anket aylık olarak hazırlanmaktadır. Konferans Kurulu ise tüketici anketlerini 1967 yılından itibaren iki ayda bir hazırlamaya başlamıştır. 1977 Haziran ayından itibaren ise anketler aylık yapılmaktadır. Her iki organizasyonun da örneklem büyüklüğü ve iletişim prosedürleri oldukça farklıdır. Ancak her ikisi de her ay aynı metodolojiyi kullanmaktadırlar ve değişiklikleri aydan aya ölçmektedirler. Aralarındaki en önemli farklılardan biri ise, Michigan Anketi tüketicilerine sorularda "bir yıl öncesine göre" gibi zaman aralığı belirtirken, Konferans Kurulu "geçmiş veya geçmişe bakılmaksızın" iş koşulları ve istihdam fırsatlarını değerlendirmelerini istemektedir (Linden, 1982: 358-359).

Tüketici güven endeksi kapsamında daha az bilinen başka bir endeks ise Avrupa Birliği Tüketici Güven Endeksi'dir. Avrupa Ekonomik ve Mali İşler Genel Müdürlüğü tarafından yönetilen komisyon 15 Kasım 1961 Tarihinde çalışmaya başlamıştır. Ortak uyumlaştırılmış araştırma programı kapsamında yürütülen "İş ve Tüketici Anketleri" Avrupa Birliği üyesi ülkeler, aday ülkeler ve Euro bölgesi kapsamındaki

ülkelerin ekonomik gelişmelerinin izlenmesi, kısa vadeli tahminlerinin yapılması ve ekonomik araştırmalar için gerekli bilgileri sağlamaktadır. İlk anket 1962 yılında imalat sanayi üzerinde yapılmıştır. O zamandan bu yana programın kapsamı genişletilmiştir ve inşaat sektörüne, imalat sektöründeki yatırım planlarına, tüketicilere, perakende ticaretine, hizmet sektörüne ve 2007'den itibaren de finansal hizmetler sektöründe anketler yürütülmektedir (European Commission, 2016: 2-3).

Programın coğrafi kapsamı tüm üye ülkeleri ve aday ülkeleri kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Aday ülkelerin programa dâhil edilmesinin sebebi ise, ekonomik durumlarını izlemek ve karşılaştırılabilir veriler sağlamaktır. Anketler, bakanlıklar, istatistik ofisleri, merkez bankaları, araştırma enstitüleri, iş dernekleri veya özel şirketler gibi ortak kurumlar tarafından ulusal düzeyde ortak bir metodolojiye göre yürütülmektedir. Enstitüler teklif çağrısıyla Komisyon tarafından seçilir. Komisyon, faaliyetlerini, eylemlerin toplam maliyetinin en fazla % 50'si ile sınırlı olan eylem hibeleri ile desteklemektedir. Bu hibeler, uyumlaştırılmış metodolojinin benimsenmesiyle ilişkili maliyetleri karşılayacak şekilde tasarlanmıştır. Ulusal kurumun belli bir anketi yapmak için açık bir ilgisinin olmadığı durumda ise komisyon seçilmiş kurumla hizmet sözleşmesi yaparak çalışmanın tüm masraflarını karşılar ve verilerin telif hakkına sahip olmaktadır (European Commission, 2016: 3-4).

Her bir anketin örneklem büyüklüğü, ülkelerin ekonomilerinin çeşitliliğine ve nüfus büyüklüğüne göre farklılık göstermektedir. Anketler, AB genelinde her ay yaklaşık 135.000 firma ve 40.000'den fazla tüketici üzerinde yürütülmektedir. Bu anketlerden elde edilen cevaplar "bilanço" biçiminde toplanmaktadır. Bu bilançolar ise anketlere olumlu ve olumsuz yanıt verenlerin yüzde farkına göre oluşturulmaktadır. Komisyon, AB ve Euro bölgesi toplamlarını ulusal sonuçlar temelinde hesaplamaktadır ve bilançoları mevsimsel seriler olarak düzenlemektedir (European Commission, 2016: 3-4).

Türkiye'de ise Tüketici Güven Endeksleri, Türkiye İstatistik Kurumu ve Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası ile CNBC-e tarafından aylık olarak oluşturulup ve yayınlanan iki endeksten oluşmaktadır.

TCMB - TÜİK tüketici güven endeksi ortak çalışması 2003 yılında pilot bölgede uygulanmaya başlanmıştır. Her ay sistemli olarak hazırlanıp yayımlanması ise 2003 yılının sonuna rastlamaktadır (TUİK, 2019):

TCMB – TÜİK aylık tüketici eğilim anketi ile tüketicilerin kişisel mali durumları, genel ekonomiye ilişkin mevcut durum değerlendirmeleri, gelecek dönem beklentileri ve yakın gelecekteki harcama ve tasarruf eğilimlerinin ölçülmesi amaçlanmaktadır;

Kişisel Mali Durum: Tüketicinin, geçen 12 aylık dönemde hanesine ait maddi durumu, gelecek 12 aylık dönemde hanesine ait maddi durumu ile ilgili beklentisi, hanesi için mali durum değerlendirmesi ve gelecek 3 aylık dönemde borç kullanma ihtimalini içermektedir.

Genel Ekonomi: Tüketicinin, geçen 12 aylık dönemde genel ekonomik durumu ve gelecek 12 aylık dönemde Türkiye'nin genel ekonomik durumuna ilişkin beklentisini içermektedir. Ayrıca, gelecek 12 aylık dönemde işsiz sayısı beklentisi, mevcut koşulların dayanıklı tüketimi malları satın almak için ve tasarruf etmek için uygunluğu düşüncesi, geçmiş yıl ve gelecek bir yıl için tüketici fiyatlarının değişimine ilişkin beklentisi, gelecek 1 yıllık dönemdeki ücretlerin değişimine ilişkin beklentisini içermektedir.

Harcama ve Tasarruf Eğilimleri: Tüketicinin, yarı dayanıklı ve dayanıklı tüketici mallarına ilişkin harcama yapma düşüncesi, gelecek 12 aylık dönemde taşıt ve konut satın alma ihtimali ve son olarak gelecek 12 aylık dönem içerisinde tasarruf yapma ihtimalinden oluşmaktadır.

Türkiye İstatistik Kurumu ve Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası işbirliği kapsamında aylık olarak uygulanan Tüketici Eğilimi Anketi uygulaması bilgisayar destekli yüz yüze görüşme yöntemiyle uygulanmaktadır. Bu anket ise her ayın başı ile ortasını kapsayan günlerde uygulanmaktadır ve ilgili ayın üçüncü haftasında açıklanmaktadır (www.tuik.gov.tr).

Ankete katılan hedef nüfus, gelir getiren kırsal ve kentsel alanlarda 15 yaş ve üzeri bir işte çalışan bireylerdir. Bu nedenle anket, bu kriterleri karşılayan hane halkı işgücü anketinde örnek olarak istihdam edilen 15 yaş ve üzerindeki tüm bireyleri kapsamaktadır (Oral, 2005).

Tüketici güven endeksi 0 ile 200 Aralığında bir değer almaktadır. Endeksin 100'den büyük olması tüketici güveninde iyimser durum, 100'den küçük olması tüketici güveninde kötümser durum olduğunu göstermektedir (Tük Haber Bülteni).

CNBC-e tüketici eğilim endeksinin metodolojisi, Michigan Üniversitesi tüketici güven endeksine benzemektedir. Endeksin temel dönemi Ocak 2002 olarak belirlenmiştir ve bu dönemdeki endeksin değeri 100 olarak belirlenmiştir. Veri tabanı yaklaşık 15 bin Türk katılımcıyı içermektedir. Endeks tamamlanan 720 anket verilerinden derlenmiştir. Tamamlanan anketlerin dağılımı yedi kriteri içermektedir. Bu kriterler ise;

1. Katılımcıların yüzde 70'i Ankara, İstanbul ve İzmir'den seçilirken diğer yüzde 30'u diğer şehirlerden ve büyük ilçelerden seçilmiştir.
2. Katılımcıların yüzde 60'ı 36-55 yaş aralığında yüzde 40'ı ise 18-35 yaş aralığında olmak zorundadır.
3. Katılımcıların yarısı erkek yarısı da kadın olmak zorundadır.
4. Anketlerin yüzde 50'si yeni kayıtlardan oluşmaktadır.

5. Yeni kayıtların en az % 30'u bir önceki aya başarılı bir şekilde başvuran kişilere aittir.
6. Tamamlanan 720 anketin maksimum yüzde 20'si ek katılımcılardan oluşabilir ve bu katılımcılara gelecek ay tekrar çağrı yapılmaz.
7. Anketlerdeki yanlı cevap verme ihtimalini kaldırmak için katılımcılara ikiden fazla anket yapılmamaktadır.

Endeks aşağıdaki sorulardan oluşmaktadır:

1. Mevcut ekonomik durumunuzu öğrenmek istiyoruz. Geçen yıla oranla sizin ve ailenizin mevcut mali durumunuzu karşılaştırabilir misiniz?
2. Gelecek bir yıl içerisinde sizin ve ailenizin mali durumu hakkında ne düşünüyorsunuz?
3. Türkiye ekonomisi ile ilgili şu anki beklentilerinizi bir önceki aya göre karşılaştırabilir misiniz?
4. Türk ekonomisinin durumu bir yılda ne olacak?
5. Mevcut dönemin TV, buzdolabı, mobilya, araç veya konut gibi dayanıklı tüketim mallarını satın almak için iyi bir zaman olduğunu düşünüyor musunuz?

Yanıt seçenekleri, İlk 4 soru için iyi, kötü, aynı ve fikrim yok iken 5. soru için iyi zaman, kötü zaman ve fikrim yok olarak cevaplanmaktadır (Çelik vd., 2010: 7-8).

3.2. Sektörel Güven Endeksleri

Ekonomik faaliyetleri ölçmenin ve piyasanın yönünü belirlemenin önemli göstergelerinden birisi GSYH reel büyümesidir. Bu gösterge 3 aylık dönemler sonucunda açıklanmaktadır. Bu gelişmenin yönünü ve boyutunu önceden tahmin edebilenler ise piyasada karar alırken üstünlük elde etmiş olurlar. Bu gelişmeleri takip edebilmek için ise bazı göstergelerin izlenmesi gerekmektedir. Bunlardan biri ise beklenti endeksleridir. Merkez Bankası aylık olarak, gelecek üç aya ilişkin beklentileri, yaptığı anketlere dayanarak yayınlar. Bu anketler ise önde gelen üreticilerin gelecek döneme ilişkin beklentilerini ortaya koymaktadır (Eğilmez ve Kumcu, 2004: 293-295).

İşyeri eğilim istatistikleri kapsamında hizmet, perakende ticaret ve inşaat sektörlerine uygulanan aylık eğilim anketleri, 10 ve daha fazla çalışana sahip özel sektör girişim yöneticilerinin; girişimin mevcut duruma ilişkin değerlendirmelerini ve yakın gelecek için beklentilerini ölçmeyi amaçlamaktadır.

Sektörlere göre Aylık İşyeri Eğilim Anketinde kapsanan konular:

- **Hizmet Sektörü Aylık Eğilim Anketi:** İş durumu, talep, çalışan sayısı, satış fiyatları, mevcut kaynaklarda değişiklik yapılmadan faaliyeti artırabilme kapasitesi, faaliyeti kısıtlayan faktörler ve sabit sermaye yatırımı gibi başlıkları içermektedir.

- **Perakende Ticaret Sektörü Aylık Eğilim Anketi:** iş hacmi, stok seviyesi, sipariş miktarı, çalışan sayısı, satış fiyatları, mevcut kaynaklarda değişiklik yapılmadan faaliyeti artırabilme durumu, sabit sermaye yatırımını içermektedir.
- **İnşaat Sektörü Aylık Eğilim Anketi:** inşaat faaliyeti, faaliyeti kısıtlayan faktörler, sipariş düzeyi, çalışan sayısı, satış fiyatları, mevcut kaynaklarda bir değişiklik yapılmadan faaliyeti artırabilme durumu ve sabit sermaye yatırımı ankete dâhil edilen başlıklar arasındadır.

Sektörel Güven Endeksleri 0-200 aralığında değer alabilmekte, endeksin 100'den büyük olması sektörün mevcut ve gelecek döneme ilişkin iyimserliğini, 100'den küçük olması ise kötümserliğini göstermektedir. Hizmet, perakende ticaret ve inşaat sektörü aylık eğilim anketleri 2011 Mayıs ayından itibaren "Avrupa Birliği Uyumlaştırılmış İşyeri ve Tüketici Anketleri" ortak programı bünyesinde Avrupa Komisyonu ortak finansmanı ile yürütülmektedir (TÜİK, 2017).

3.3. Türkiye'de Tüketici Güven Endeksinin Gelişimi

Tüketici güvenini en fazla etkileyen unsurlar arasında bireyin ailesinin ve çevresinin gelir seviyesi ve iş olanaklarıyla ilgili beklentileri yer almaktadır. Bunların haricinde ise genel ekonomik durum, sosyal çevre, politik unsurlar ve terör gibi faktörlerden de tüketici güveni etkilenmektedir. Birey tüketim yaparken kendisini güvende hissederse, parasını ihtiyaçları doğrultusunda kullanmaktadır. Parasının yetmediği durumlarda ise kredi kullanarak ihtiyaçlarını gidermektedir. Ancak birey güven duymuyorsa harcamalarını azaltmaktadır. Bu durum ise piyasada işlerin durma noktasına gelmesine sebep olmaktadır. Arz azalınca üretim yavaşlar ve yatırımlar ertelenir. Bu yüzden tüketici güvenini yansıtan tüketici güven endeksi önem arz etmektedir (Uras, 2016).

Türkiye'de 2004 yılından beri TÜİK tarafından tüketici güven endeksi yayınlanmaktadır. Bu endekse kaynak oluşturan tüketici eğilim anketi ise aylık olarak hesaplanmaktadır. Anket soruları, bireylerin harcama davranışlarının ve beklentilerinin değerlendirilmesine yönelik, genel ekonomik duruma, iş bulma koşullarına ve kişisel mali durumlarına ilişkin eğilimlerin ve beklentilerin öğrenilmesi ve yakın gelecekte yapılacak harcamalarının saptanmasına yöneliktir. Çalışmanın amacını oluşturan tüketici güven endeksinin mevcut görüntüsü aşağıda tabloda detaylıca incelenecektir.

Tablo 2: Türkiye’de Tüketici Güven Endeksi Değişimi 2004-2018 Yılları

	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık
2004	98.2	98.7	97.8	97.8	94	93.4	92.2	88	89.6	90.5	89.5	91.9
2005	92.2	92	88.8	87.1	87.1	85.8	86	84.2	82.3	84.8	86.3	86.2
2006	88.5	87.9	88.5	89	86.8	78.9	75.4	78.2	78.1	78.3	80.1	78.8
2007	78.6	79.5	79.2	80.4	81.7	80.9	82.3	85	83.9	83	79.3	80.7
2008	78.9	74.4	68.7	63	62.1	61.8	63.8	66.6	67.5	61	55.7	56.7
2009	58.3	60.8	61.6	67.5	70.1	72	69.1	68.1	68.7	67.2	65.2	65.6
2010	66	68.6	71.5	72.6	73.4	74.8	74.3	74.1	77.2	75.8	78.1	77.8
2011	78.1	80.3	80.2	80.2	79.6	83.2	81.6	78.5	80.5	76.5	77.8	78.8
2012	79	79.6	79.3	75.7	78.1	76.8	77	74.3	72.1	69.3	72.6	73.6
2013	75.8	76.7	74.9	75.6	77.5	76.2	78.5	77.2	72.1	75.5	77.5	75
2014	72.4	69.2	72.7	78.5	76	73.7	73.9	73.2	74	70.3	68.7	67.7
2015	67.7	68.1	64.4	65.4	64.3	66.4	64.7	62.4	58.5	62.8	77.1	73.6
2016	71.6	66.6	67	68.5	68.8	69.4	67	74.4	74.3	74	68.9	63.4
2017	66.9	65.7	67.8	71.3	72.8	70	71.3	71.1	68.7	67.3	65.2	65.1
2018	72.3	72.3	71.3	71.9	69.9	70.3	73.1	68.3	59.3	57.3	59.6	58.7

Kaynak: TÜİK

Tablo 2’de görüldüğü üzere tüketici güven endeksi en yüksek değerini 2004 yılı Şubat ayında (98,7) almıştır. 2001 krizi sonrası erken seçimle iktidar olan tek parti hükümeti ve sonrasında alınan ekonomik önlem paketleri neticesinde bireylerin güvenleri artma eğilimi göstermiştir.

Mevcut ekonomiyi güçlendirecek ekonomik politikalarının yer aldığı “Türkiye’nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” ile pek çok reformlar gerçekleştirilmiştir. Bu program, kamunun artan borç yükünün çevrilebilmesi için hem para hem maliye politikasının birlikte uygulanacağı önlemler içermektedir. Faiz dışı fazla verilerek borçlanma ihtiyacının minimuma indirilmesi ve reel faizlerin düşürülmesi amaçlanmıştır. Merkez Bankası ise bu süreçte kamu bankaları ve TMSF bünyesindeki bankaların gecelik borçlanma ihtiyacının azaltılması yönünde açık piyasa işlemleri uygulamıştır (www.capital.com.tr, 2001).

IMF destekli güçlü ekonomiye geçiş programıyla, kamu maliyesi, özelleştirme, bankacılık ve para politikası alanlarında yapısal reformlar hedeflenmiştir. Merkez Bankasına istikrarlı bir büyümenin sağlanması, faiz ve döviz kurunda istikrarın sağlanması gibi yeni görev tanımları eklenmiştir. Kriz sonrası alınan önlemler sayesinde yapısal dönüşüm ve reform süreci hız kazanmıştır buna ek olarak yaşanan güven bunalımı ve istikrarsızlığı yok etmek amaçlanmıştır (Taşar, 2010: 80-82).

Tablo 2’ye bakıldığında alınan önlemlerin, siyasi istikrarın yansımaları sonucu tüketici güvenininin 2004-2007 yılları arasında yüksek seyir ettiği görülmektedir.

2008 yılında ise tüketici güven endeksi Aralık ayında (56,7) en düşük değere ulaşmıştır. 2008 Aralık ayından 2010 Temmuz ayına kadar endeks genelde ortalama-altı seviyelerinde kalmıştır. Bunun nedeni ise 2008 Küresel Krizi olmuştur. Yaşanan küresel kriz sonrası tüketicilerin piyasalara olan güveni azalmıştır.

2008 yılının Eylül ayında önce ABD’de başlayan daha sonra bütün dünyaya etki eden krizin temel nedeni gayrimenkul kredileri olmuştur. Emlak kredilerinin sebep olduğu gibi görünen krizin ardındaki ana unsur ise bu kredilere dayanılarak yapılan işlemlerin yarattığı bir çeşit kredi krizidir. 2008 krizi büyük ölçüde marjinal alanlara, kişi ve kurumlara verilmiş mortgage kredilerle, büyük ölçekli türev ürünlerin oluşturduğu bir finansal krizdir. Krizden ise en çok gelişmekte olan ülkeler etkilenmiştir. Sıcak paranın ülkelerden çıkması sonucu büyümenin düşmesi, talebin gerilemesine yol açmıştır. Bunun sonucunda ise gelişmekte olan ülkelerde dış ticaret gerilemiş ve ekonomi küçülmeye başlamıştır (Eğilmez, 2010: 66-69).

Türkiye’de diğer gelişmekte olan ülkeler gibi krizden etkilenmiştir. Küçülen ekonomi ve işsizliğin artması sonucu tüketim ve iktisadi faaliyetlerde daralmalar olmuştur. Krizin olumsuz etkilerini gidermek amacıyla politika yapıcılar tarafından 2008 yılının sonlarına doğru bir dizi önlemler alınmaya başlanmıştır. Tablo 2’den de bakılacak olursa endeks 2008 yılının son aylarından itibaren düşüş göstermiştir.

Türkiye’de hızla yabancı paranın çıkışıyla birlikte, Türk Lirasının değerinde düşüşler yaşanmıştır. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB), krizin olumsuz etkilerini azaltmak için toplam talepte beklenen daralmayı sınırlandırmayı hedeflemiştir. Bu doğrultuda temel politika aracı olarak faiz indirimine gitmiştir. Ayrıca Merkez Bankası fonlama faizi ve zorunlu karşılık oranlarında da indirimlere gitmiştir. Yürürlüğe konulan bu politikalarla varılmak istenen hedef daralan kredi hacminde genişleme yaratmak, tüketim ve yatırımı canlandırmaktır (Yılmaz, 2010: 1-3).

Para politikalarının etkisinin yetersiz kalması sonucunda IMF küresel ekonomik krizden çıkmak için etkili yöntemin mali genişleme olduğunu yayınlamış ve bu doğrultuda G-20 kapsamındaki ülkeler 2009 yılının Nisan ayında yapılan zirvede ekonomik büyümeyi gerçekleştirmek için genişletici maliye politikası araçlarını kullanacakları konusunda anlaşmışlardır (Bocutoğlu ve Ekinci, 2009: 76-77). Bu kapsamda Türkiye’de de genişletici maliye politikaları uygulanmaya başlanmıştır.

2008 Küresel Krizinin reel sektörü etkilemesi sonucunda özel kesim yatırım ve tüketiminde daralmalar meydana gelmiştir. Alınan tedbirlerin temel amacı talebi canlandırmak olmuştur. Bu kapsamda, işten çıkarılan bireylerin gelir durumunun iyileştirilmesine yönelik yeni iş alanları yaratılmaya çalışılmış ve özel sektörü desteklemek için ödenecek sigorta primlerinin bir kısmı Hazine tarafından karşılanmıştır. Gelirler politikası kapsamında, bireylerin harcanabilir gelirini artırmak amacıyla asgari geçim indirimi uygulanmıştır. Kurumlar vergisinde indirimle gidilmiştir. Türkiye’de yatırımları teşvik etmek amacıyla sektörel, bölgesel

ve büyük projeler kapsamında vergi teşvikleri uygulanmıştır. Bunlara ilaveten, küçük ve orta ölçekli işletmelere (KOBİ) ve ihracatçı firmalara kredi ve garanti destekleri sağlanmıştır. 2008 yılının Kasım ayında Varlık Barışı uygulaması yürürlüğe girmiştir. Bu uygulama ile yurt dışındaki varlıkların yurda getirilmesi hedeflenmiştir. Ayrıca iç talebi canlandırmak amacıyla KDV ve ÖTV'de indirimler uygulanmıştır (Kaya ve Kaygısız, 2015: 180-184).

Kısa ve orta vadede tüketim kararlarını olumlu etkilemek amacıyla yapılan bu indirimler Tablo 2'den de görüldüğü üzere tüketici güven endeksi üzerinde pozitif etkide bulunmuştur. 2010 yılının Haziran ayından başlayarak yükselen bir trend izleyen endeks 2014 yılının üçüncü çeyreğinde düşüş eğilimi göstermeye başlamıştır. 7 Haziran 2015 genel seçimlerinde koalisyon hükümeti çıkması sonucunda düşen güven eğilimi 1 Kasım'da alınan erken seçimle birlikte tekrar iktidara tek partinin gelmesiyle birlikte politik belirsizliğin azalması sonucu güven yeniden artmıştır.

2016 yılında yaşanan darbe girişimi, terör olayları gibi zorluklardan sonra ekonomi %3.2 oranında büyümüştür. Bu dönemde tüketici güven endeksi dalgalı bir seyir izlemiştir. 2017 yılının ilk dokuz ayında %11.1'lik büyüme sergilemiştir. Yükselen büyüme işsizlik oranını düşürmeye yardımcı oldu. Genç işsizlik %22.1'den %19'a gerilemiştir (TÜSİAD, 2018: 7-16). Bu veriler neticesinde Tablo 2'de tüketici güven endeksinin 2017 yılının yazına doğru yükselişe geçtiği son aylarda ise tekrar düşük seviyelere indiği görülebilmektedir.

Dolar kurundaki volatilité, TL'nin hızla değer kaybetmesi, açıklanan yüksek enflasyon oranları (Eylül enflasyon oranı tüfe %24.6, Üfe %46.4) gibi nedenlerle tüketici güven endeksinde de ciddi düşüşler yaşanmaya başlamıştır. Tablo 2'den görüldüğü üzere 2018 yılının Eylül ayı tüketici güven endeksi bir önceki aya göre %8 baz puanlık birden düşüş göstermiştir. Ekim ayında da düşüş gösteren endeks Kasım ayında bir önceki aya göre yükseliş göstermiştir. Tablo 2'den ve yaşanan ekonomik gelişmelerden görüldüğü üzere mevcut ekonomi ile ilgili olumlu-olumsuz haberler, büyümenin artması, istihdam verileri insanların güvenini yakından etkilemektedir.

4. Sonuç

Serbest piyasa koşullarının geçerli olduğu ekonomilerde olumlu ve olumsuz ekonomik gelişmelerin önemli bir kısmı tüketici davranışları tarafından belirlenmektedir. Bu nedenle bireylerin mevcut ve gelecek dönem tasarruf ve tüketim kararlarının sağlıklı bir şekilde tespit edilmesi son derece önemlidir. Çünkü tüketim harcamaları ülkelerin gayri safi yurtiçi hasılasının (GSYH) büyük bir kısmını oluşturmaktadır. Bununla birlikte tüketici güveni, tüketim harcamalarının beraberinde makroekonomik değişkenlerle de kuvvetli bir ilişki içindedir. Tüketim ve üretim yapan bireyler sosyolojik, psikolojik gibi faktörlerle birlikte döviz kuru,

enflasyon ve işsizlik oranları gibi pek çok ekonomik faktörlerden de etkilenmektedir.

Geçmişten günümüze kadar pek çok iktisatçı tüketim harcamasının göstergesi olarak faiz, enflasyon, servet ve gelir unsurlarını dikkate almıştır. Yeni dönemde daha önem kazanan bir başlık ise tüketici güven endeksidir. Bu endeks, bireylerin cari ekonomik durumunu ve geleceğe dair beklentilerini göstermektedir. Bununla birlikte endeks, aylık olarak yayımlanmaktadır. Bu durum tüketici eğilimlerini hızlı takip etmeyi kolaylaştırmaktadır. Diğer makroekonomik değişkenlere kıyasla hem aylık yayımlanması hem tüketici eğilimlerinin beklentilerini yansıtmaları bakımından tüketici güven endeksi yakından takip edilmesi ve ihmal edilmemesi gereken bir değişken haline gelmiştir.

Michigan Üniversitesinde Katona tarafından yürütülen tüketici eğilim anketleri ilk çalışmaları oluşturmaktadır. Tüketici güvenine dayalı oluşturulan ilk endeks, Michigan Üniversitesi tüketici duyarlılığı endeksi 1940'ların sonlarında yıllık olarak hesaplanmaya başlayan endeks zaman içerisinde aylık olarak hesaplanmaya başlanmıştır. Bir diğer endeks olan The Conference Board tüketici güven endeksi ise, ilk defa 1967 yılında, iki ayda bir yürütülen mektup anketi şeklinde uygulanmaya başlanmıştır. Bu endeks ise 1977 tarihinden itibaren aylık olarak yürütülmekte ve yayınlanmaktadır. İki endeksin metotları ve örneklemi farklı olsa da anket soruları benzerlik içermektedir.

Türkiye'de tüketici güven endeksi ise TCMB - TÜİK tüketici güven endeksi ortak çalışması düzenli olarak 2003 yılının son aylarından itibaren yayımlanmaktadır. Endekste; tüketicilerin kişisel mali durumları, genel ekonomiye ilişkin mevcut durum değerlendirmeleri, gelecek dönem beklentileri, yakın gelecekteki harcama ve tasarruf eğilimlerinin ölçülmesi amaçlanmaktadır. Ayrıca tüketici güven endeksi 0-200 arası puanlanmaktadır. 100 puanın altı endeksin kötü durumda olduğunu, 100 puanın üzeri ise endeksin iyimser olduğunu ifade etmektedir.

Çalışmada tüketici güven endeksinin önemine dair Türkiye'deki 2004 Ocak – 2018 Aralık aylarını kapsayan gelişimi incelenmiştir. Tüketici güven endeksi en yüksek değerini 2004 yılı Şubat ayında (98,7) almıştır. 2001 krizi sonrası erken seçimle iktidar olan tek parti hükümeti ve sonrasında alınan ekonomik önlem paketleri neticesinde bireylerin güvenleri artma eğilimi göstermiştir. Siyasi ve ekonomik gelişmeler tüketici güven endeksinde oynaklıklar meydana getirmiştir. Yalnızca ülkede değil tüm dünyada yaşanan ekonomik, siyasi, çevresel faktörler endeksi etkilemektedir. Seçim dönemleri, küresel kriz gibi durumlarda bireyler tüketimlerini kısma eğilimi göstermiştir. Devlet tarafından uygulanan maliye ve para politikaları ile bireylerin genel ekonominin istikrarına güvenmeleri ve harcamalarını artırmaları için pek çok uygulamalar getirilmiştir. Türkiye'de endeks henüz 100 puanın üzerine çıkamamıştır.

Kaynaklar

Arısoy, İ. (2012). Türkiye Ekonomisinde İktisadi Güven Endeksleri ve Seçilmiş Makro Değişkenler Arasındaki İlişkilerin VAR Analizi. *Maliye Dergisi*, 304-315.

Bachmann, R., & Sims, E. (2012). Confidence and the Transmission of Government Spending. *Journal of Monetary Economics*, 235-249.

Bocutoğlu, E., & Ekinci, A. (2009). Genel Teori, Küresel Krizler ve Yeniden Maliye Politikası. *Maliye Dergisi* (156), 66-82.

Boef, S. D., & Kellstedt, P. M. (2004). The Political (and Economic) Origins of Consumer Confidence. *American Journal of Political Science*, 48(4), 633-649.

Bram, J., & Ludvigson, S. (1998). Does Consumer Confidence Forecast Household Expenditure? A Sentiment Index Horse Race. *Economic Policy Review*, 59-78.

Bruestle, S., & Crain, M. (2015). A mean-variance Approach to Forecasting with the Consumer Confidence Index. *Applied Economics*, 47(23), 2430-2444.

Curtin, R. (1982). Indicators of Consumer Behavior: The University of Michigan Surveys of Consumers. *The Public Opinion Quarterly*, 46(3), 340-352.

Çelik, S., Aslanoğlu, E., & Uzun, S. (2010). Determinants of Consumer Confidence in Emerging Economies: A Panel Cointegration Analysis. *30th Annual Meeting of The Middle East Economic Association, Allied Social Science Associations*, (s. 1-19). Atlanta.

Dees, S., & Brinca, P. S. (2013). Consumer Confidence As A Predictor of Consumption Spending: Evidence for The United States and The Euro Area. *International Economics* (134), 1-14.

Eğilmez, M. (2010). *Küresel Finans Krizi* (6. Baskı). İstanbul : Remzi Kitabevi.

Eğilmez, M., & Kumcu, E. (2004). *Ekonomi Politikası Teori ve Türkiye Uygulaması*. İstanbul : Remzi Kitabevi.

European Commission. (2016). *The Joint Harmonised EU Programme Of Business and Consumer Surveys*. Brussels: Directorate-General for Economic and Financial Affairs.

http://ec.europa.eu/economy_finance/db_indicators/surveys/documents/bcs_us_er_guide_en.pdf

Garner, A. (1991). Forecasting Consumer Spending: Should Economists Pay Attention to Consumer Confidence Surveys? *Economic Review*(May/June), 57-71.

Karagöz, D., & Aktaş, S. (2015). Evaluation of Consumer Confidence Index of Central Bank of Turkey Consumer Tendency Survey. *The Online Journal of Science and Technology Volume 5 Issue 3* , 31-36.

Katona, G. (1968). Consumer Behaviour: Theory and Findings on Expectations and Aspirations. *American Economic Association*, 58(2), 19-30.

Kaya, D. G., & Kaygısız, A. D. (2015). 2008 Küresel Krizi ve Sonrasında Türkiye'de Uygulanan Maliye Politikalarına Genel Bir Bakış . *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi* , 11(26), 171-194.

Köse, A., & Akkaya, M. (2016). Beklenti ve Güven Anketlerinin Finansal Piyasalara Etkisi: BIST 100 Üzerine Bir Uygulama. *Bankacılar Dergisi*(99), 3-15.

Linden, F. (1982). The Consumer as Forecaster. *The Public Opinion Quarterly*, 46(3), 353-360.

Mermer, İ. (2014). *Tüketici Güven Endeksi ve Hisse Senedi Getirileri İlişkisi: BIST Üzerine Bir Uygulama*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü .

Micakova, M. (2015). *What Drives Consumer Confidence?* . Prague: Masaryk University.

Oral, E. (2005). *Consumer Confidence Index for Turkey*. OECD.

Özpinar, Ö., & Özman, H. (2017). Türkiye - ABD Güven Endekslerinin Kavramsal Çerçevesindeki Farklılıklar ve Kur - Endeks İlişkisi. V. *Anadolu International Conference in Economics* (s. 1-30). Eskişehir: Econanadolu .

Özsağır, A. (2007). Ekonomide Güven Faktörü. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(20), 46-62.

Piger, J. M. (2003, April). *Consumer Confidence Surveys: Do They Boost Forecasters' Confidence?* www.stlouisfed.org: Consumer Confidence Surveys: Do They Boost Forecasters' Confidence? E.T. 09/10/2018

Raaij, W. F. (1991). The Formation and Use of Expectations in Consumer Decision Making. T. S. Robertson, & H. H. Kassarian içinde, *Handbook of Consumer Behaviour* (s. 401-418). Prentice-Hall : Englewood Cliffs, N.J. .

Roos, M. W. (2008). Willingness to Consume and Ability to Consume. *Journal of Economic Behavior & Organization* , 66, 387-402.

Taşar, M. (2010). "Türkiye'nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı" ve Makro Ekonomik Etkilerinin Analizi . *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi* , 3(1), 76-97.

The Conference Board. (2011, February). *Consumer Confidence Survey Technical Note*. The Conference Board.

TÜİK. (2017, Mayıs). <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=24897> E.T. 27/05/2017

TUİK.(2019, Kasım). http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1104 E.T. 07/11/2019

TUSİAD. (2018, Ocak). *2018 Yılına Girerken Türkiye ve Dünya Ekonomisi*. www.tusiad.org: file:///C:/Users/hp/Downloads/2018-Yilina-Girerken-Turkiye-ve-Dunya-Ekonomisi.pdf E.T. 7/10/2018

Uras, G. (2016, Nisan 21). *Tüketici Güveni Moral Veriyor*. www.milliyet.com.tr: <http://www.milliyet.com.tr/yazarlar/gungor-uras/tuketici-guveni-moral-veriyor--2231514/> E.T: 4/10/2018

www.capital.com.tr. (2001, Haziran 1). Derviş'in Ekonomik Planı: <https://www.capital.com.tr/ekonomi/makro-ekonomi/dervisin-ekonomi-planı> E.T.05/10/2018

Yılmaz, D. (2010, April 9). *Global and Regional Outlook and the Effects of The Global Financial Crisis*. www.tcmb.gov.tr: http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/e1148742-4ad1-48b7-bb80-648a422271e5/Baskan_SouthEastEuropeanCooperation.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-e1148742-4ad1-48b7-bb80-648a422271e5-m3fxBjQ E.T: 05/10/2018

Economic Effects of Negative Interest Rate Policy Implementation

Melih Çildir ^a

^a Eshisehir Osmangazi University, Turkey,

mildir@ogu.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-5854-9368>

Economic Effects of Negative Interest Rate Policy Implementation

ARTICLE INFO

Research Article

2020, Vol. 2(1), 360-369

e-ISSN 2667-5927

Article History:

Received: 26.12.2019

Accepted: 10.01.2020

Available Online: 15.01.2020

JEL Code: E31, E43, E58

Keywords: negative interest, economic impact, negative interest rate policy

Anahtar Kelimeler: negatif faiz, ekonomik etki, negatif faiz politikası

Abstract

In the United States, a liquidity crisis in the mortgage market in 2006 resulted in the bankruptcy of Lehman Brothers, The Investment Bank of America, on September 15, 2008. This situation has turned into a crisis affecting the world economy and financial markets. In addition to this practice known as monetary easing, the Bank of America reduced interest rates to near zero. He then started a new practice by adding the lyrical orientation to his policies. Sweden, Swiss, Danish and European Central Banks have implemented negative interest rate policies to cope with low inflation. In this study, the effect of negative interest rate implementation on the economies of the country was examined.

Negatif Faiz Politikası Uygulamasının Ekonomik Etkileri

Öz

Amerika Birleşik Devletlerinde 2006 yılında mortgage piyasasında gerçekleşen likidite krizi Amerika yatırım bankası Lehman Brothers'ın 15 Eylül 2008 yılında iflas etmesiyle sonuçlanmıştır. Bu durum dünya ekonomisinde ve finans piyasalarında etkisini gösteren bir krize dönüşmüştür. Bu krizin atlatılması için yapılan müdahaleler ise şimdiye kadar hiç uygulanmayan yöntemlerin uygulanmasının başlangıcı olmuştur. Parasal genişleme olarak bilinen bu uygulamaya ek olarak, Amerika Merkez Bankası faiz oranlarını sıfıra yakın düzeye indirmiştir. Daha sonra sözle yönlendirmeyi politikalarına ekleyerek yeni bir uygulamaya başlamıştır. İsveç, İsviçre, Danimarka ve Avrupa Merkez Bankaları düşük enflasyonla başa çıkabilmek için negatif faiz politikasını uygulamaya koymuşlardır. Daha sonra Japon Merkez Bankası 'da negatif faiz politikasını başlatmıştır. Bu çalışmada negatif faiz uygulamasının ülke ekonomileri üzerindeki etkisi incelenmiştir.

1. Giriş

2008 yılının Eylül ayındaki dünya finans krizi Merkez Bankalarının politikalarında büyük bir değişiklik meydana getirmiştir. Yıllardır deflasyonla mücadele eden Japonya, yatırımlarını hızlandırmaya çalışan Avrupa Merkez Bankası politika faizini negatif faiz oranına indirmiştir. Buradaki amaç, Avrupalı tasarruf Sahiplerini tüketime yönelterek ekonomilerini büyütmezdır.

29 Ocak 2016 tarihinde Japonya Merkez bankası negatif faiz uygulamasına geçmiştir. Japon Merkez Bankası'nın bu uygulaması Avrupa Merkez bankasının negatif faiz uygulamaya başlamasından 18 ay sonra olmuştur. Politika yapıcılar, yan etkilerinin sınırlı olması nedeniyle negatif faiz uygulanmasını desteklemişlerdir. Borçlanma faizleri için merkez bankaları bir gösterge oluşturmaktadır. Bu nedenle negatif faiz sabit getirili menkul kıymetleri de etkilemiştir. Euro hükümetlerinin ihraç etmiş olduğu tahvillerin 1/3'üne negatif faiz uygulanmıştır. Bu da tahvillere sahip olan yatırımcıların vade sonunda, negatif faiz nedeniyle, yatırdıkları parayı geri alamaması demektir. Negatif faizin etkisi negatif faizin etkisi kısmen de olsa japon büyüme oranlarında etkili olurken, Avrupa'da bu etki sınırlı kalmıştır.

2. Negatif Faiz Ve Uygulanma Nedenleri

Negatif faiz, Merkez Bankalarının ekonomideki durgunluğu gidermek için bankaların kendisinde açtığı cari hesaplara ülkede yaşanan enflasyon oranının altında faiz vermesidir. Bu durum uygulamada Merkez Bankasının uyguladığı nominal faiz oranı pozitif olarak uygulanabileceği gibi reel faiz oranının negatif olması şeklinde de uygulanabilmektedir. Negatif faiz uygulamasıyla Merkez Bankası bankaları, bu paraları bana verme, bunun yerine kredi ver mesajını iletmektedir. Çünkü yatırımcılar yönünden de kredi maliyetlerinin ucuzlaması nedeniyle kredi talebinde bir artışın olması amaçlanmaktadır (Bech, Malkhozov, 2016).

Avrupa'da ekonomik toparlanmanın istenilen seviyeye ulaşmaması, ekonomik sorunların devam etmesi ve enflasyonun gelişmiş ülkelerde hedeflenen oran olan %2'nin altında kalması, ekonomik büyüme konusundaki endişeler ve sert düşen petrol fiyatları enflasyonun üzerinde aşağı yönlü bir baskı oluşturmaktadır. Bütün bu olgular, gelişmiş ekonomiler için tercih edilmeyen bir metod olmasına rağmen, gelişmiş ülkelerin merkez bankaları negatif faizi ekonomide bir çıkış yolu bulmak için kullanmaktadırlar (Rinnes,2016).

Negatif faiz uygulamasına geçen ülkeler açısından değerlendirecek olursak, bu uygulama uluslararası ticarete diğer ülkelere karşı bir rekabet üstünlüğü sağlamaktadır. Ülkeler negatif faiz uyguladığında, kendi para birimleri diğer ülke para birimleri karşısında değer kaybına uğrayacaktır bu da ülkelere ihracatta

rekabet üstünlüğünü ele geçirmelerini sağlayacaktır (Top 4 Central Banks Dominating the Economy,2015).

3. Negatif Faiz Uygulamasının Riskleri

Negatif faiz uygulayan ülkelerde, yatırımcılar faiz ödememek için paralarını Merkez Bankalarına yatırmak yerine kendi kasalarında tutmayı yeğlemektedirler. Bu nedenle tüketicilerin, firmaların nakit paraya taleplerinin artacağı ve bunun da önemli bir risk teşkil edeceği belirtilmektedir.

Bir diğer sorunda bankaların, Merkez Bankalarında bulundurdıkları kaynakların maliyetleridir. Bu da negatif faiz açısından karşımıza bir sorun olarak çıkmaktadır. Diğer taraftan devlet tahvilinin negatif faiz oranından alıcı bulup bulamayacağı da ayrı bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sorunlarda negatif faiz politikasının bankaların karlılıklarını ve maliyet yapılarını negatif yönde etkileme riskini ön plana çıkarmaktadır.

Bütün bu risklere rağmen negatif faizden alınan bir devlet tahvilinin daha yüksek bir fiyattan satılma olasılığı, bankaların faizlerini maliyetlerine göre ayarlayabilmeleri negatif faiz politikasını yaşamın gerçeklerinden farklı bir duruma getirmektedir, Ekonomideki büyümenin yeterli olmaması nedeniyle yetersiz büyüme ve durgunlukla mücadele etmek için uygulanan negatif faiz, ekonominin işleyişini engelleyecek risklerin oluşmasına da neden olacaktır. Para politikası bakımından değerlendirildiğinde negatif faiz uygulaması sıra dışı bir uygulamadır. Negatif faiz, Merkez Bankalarında bankaların tuttuğu rezervler için faiz almak yerine faiz vermek demektir (World Economics Situation and Prospect,2016).

Piyasadaki fiyat mekanizması da negatif faizler tarafından olumsuz yönde etkilenmektedir. Bunun nedeni de Merkez Bankalarının denge faiz oranından uzaklaşması ve ekonomide fiyat mekanizmasını bozmasıdır. Merkez bankalarının, denge faiz oranından uzaklaşması, ekonomide her zaman fiyat bozulmalarına yol açmaktadır. Nedeni ise yüksek fiyatlardan birinin politika faiz oranı olmasıdır. Bu durum tasarruf ve yatırım isteklerine büyük zara vermektedir (Kennedy,2015).

Avrupa bankalarının öz sermaye karlılığı hızla düşmektedir. Alman bankalarının 2015 yılındaki ortalama karlılık oranı yüzde eksi 0,5 olarak gerçekleşmiştir. Bu oran, Polonya bankaları için yüzde eksi 1, Hollanda bankaları için yüzde eksi 0,25. Avrupa ortalaması ise yüzde 1,6 düzeyinde olmuştur (World Economy, 2015).

Avrupa bankalarının sahip olduğu hisse senetlerinde yılın ilk aylarında yüzde 30-40 Oranında değer kaybına uğramıştır. Buna düşük faiz oranlarının öz sermaye karlılığını süratle aşağı çekmesinin önemli bir oynadığı söylenmektedir. Avrupa Merkez Bankası yetkililerinin, bu gelişmelerin farkındadırlar, ancak faiz indiriminin sürmesi ilginç bir durum oluşturmaktadır. Kasım 2015'te yayımlanan Avro Bölgesi Finansal İstikrar Raporu, düşük faizin bankaların net karlılık oranlarını düşürdüğünü belirtmiştir. Avrupa Merkez Bankası, bu rapora rağmen faiz oranlarını Aralık 2015 ve Mart 2016 yılında onar baz puan daha düşürmüştür.

Avrupa Merkez Bankası Başkanı nisan toplantısı sonrası yaptığı açıklamada, faizlerin daha da düşürülebileceğinin söylemiştir (Top 4 Central Banks Dominating the World Economy, 2015).

Döviz kurlarını ve sermaye hareketliliğini de etkilemektedir. Merkez bankalarının uyguladıkları faiz oranlarındaki fark, döviz kurları açısından belirleyici olmaktadır. Bu nedenle, negatif faiz uygulamaları döviz piyasaları için de önemli bir durum oluşturmaktadır. Merkez bankasının faiz oranlarını düşürmesi, Ülkelerin milli parasının değerini diğer ülke milli paraları karşısında değer yitirmesine neden olmaktadır (Bech, Malkhozov,2016).

Avrupa Merkez Bankası,2014 yılının 5 Haziranında negatif faiz uygulamasına geçmeden önce avro/dolar paritesi 1,36 dolaylarındayken, ABD Merkez Bankası (Fed)'in, 2015 yılının Aralık ayında faiz oranlarını arttırdığında parite 1,36'dan 1,08'e düşmüştür. Talebin zayıf olması geçerli kur üzerinden gerçekleşen ihracat artışını da etkilemekte ve bu nedenle ihracat düşmektedir. Bu nedenle döviz kurundaki düşüşün olumlu etkilerini de görmek mümkün olmaktadır (Rinse, 2016).

4.Negatif Faiz Uygulayan Ülkeler ve Negatif Faiz Uygulanmasının Nedenleri

Negatif faiz politikası, Danimarka Merkez Bankası, İsviçre Merkez Bankası, Avrupa Merkez Bankası, Macaristan Merkez Bankası, İsveç Merkez Bankası tara ile Japon Merkez Bankası tarafından uygulamaya konulmuştur. Merkez Bankalarının negatif faiz uygulaması başlatmasının nedenleri birbirinden farklıdır. Bu nedenleri iki şekilde açıklayabiliriz. Birincisi negatif faiz politikası Avrupa Merkez Bankası, İsviçre Merkez Bankası, ve Japon Merkez Bankası tarafından ekonomide süregelen resesyon, düşük enflasyonu hedeflenen enflasyon oranına yükseltmek ve büyümeyi desteklemek için başlatılmıştır. İkincisi ise Danimarka ve İsviçre Merkez Bankaları negatif faizi sermaye girişlerini engellemek ve milli paraları üzerindeki değer artış baskısını düşürmek için uygulamaya koymuşlardır. Macaristan Merkez Bankası da negatif faiz uygulamasını düşen enflasyon yanında döviz kuru üzerinde olan baskı nedeniyle başlatmıştır. Merkez Bankalarının faiz oranları Danimarka'da eksi 0,65İsveçte eksi0,50 seviyelerindedir 2015 yılının Ocak ayında negatif faiz uygulamasına geçen İsviçre'de ise eksi 1,25 olarak gerçekleşmiştir.

Avrupa Merkez Bankası Haziran 2015'te mevduat ve faizi ve tahvil alımları faizini eksi 0,10 seviyesine indirmişti. Ayrıca bankaların zor bir durumla karşılaşmalarını için Avrupa Merkez Bankası bankalara ek teşvikler vermiştir.

29 Ocak 2015 yılında Japon Merkez Bankası (BOJ) , negatif faiz uygulamasına geçmiştir. Bu tarihte Japon Merkez Bankası cari hesaplara faiz oranını eksi 0,10'a

indirmiştir Ayrıca banka parasal tabanı yıllık 80 trilyon yen arttırmıştır ve hem niceliksel hem de niteliksel olarak parasal genişleme politikasına geçmiştir.

Negatif faiz politikası uygulayan Avrupa Merkez Bankası ve Japon Merkez Bankası büyük ekonomilerde faaliyetlerini sürdürürlerken, diğer Merkez Bankaları için böyle bir değerlendirme yapmak olası görünmemektedir. Bu merkez Bankaları Avrupa Merkez Bankasının uygulamış olduğu politikaların az da olsa etkisinde kalmış ve kendi ekonomileri üzerinde gösterdiği bu etkileri azaltmaya çalışmışlardır. (Baştürk, Ertürk, 2018)

Söz konusu merkez bankalarından mevduat faiz oranı Danimarka'da yüzde eksi 0,65 ve İsveç'te yüzde eksi 0,50 düzeyinde bulunuyor. Geçen yılın ocak ayında negatif faize geçen İsviçre'de ise bu oran yüzde eksi 1,25 olarak belirlenmiş durumdadır.

ECB ise 2015 yılının Haziran ayında tahvil alımlarının yanı sıra mevduat faizini yüzde eksi 0,10 düzeyine indirmiştir. Negatif faiz uygulamasının bankaları zor durumda bırakmaması için ECB ayrıca bankalara ek teşvikler sağlamıştır. (Baştürk, Ertürk 2018)

Negatif faiz uygulamasına son olarak BoJ geçerek, 29 Ocak'ta merkez bankasında tutulan cari hesaplara uygulanan faizi yüzde eksi 0,10'a çekmişti. Aynı zamanda parasal tabanı yıllık 80 trilyon yen artıran banka, böylece hem niceliksel hem de niteliksel parasal genişleme (QQE) politikasına geçme kararı almıştı (Baştürk, Ertürk, 2018).

Negatif faiz oranı politikasını uygulayan merkez bankalarından ECB ve BoJ büyük ekonomilerde faaliyet gösterirken, diğer merkez bankaları için bu değerlendirmeyi yapmak mümkün değildir. Bunlar kısmen ECB'nin uyguladığı politikalarından etkilenmiş ve bu politikaların kendi ekonomileri üzerindeki etkilerini azaltmayı amaçlamıştır Aşağıda yer alan tabloda bugüne kadar negatif faiz oranı politikasını uygulayan merkez bankaları ve uygulama zamanları yer almaktadır (Baştürk, Ertürk, 2018).

Ülke merkez bankalarınca alınan faiz kararları farklı birçok makroekonomik göstergesi etkilemektedir, herhangi bir ekonomik krizden ya da durgunluktan çıkma konusunda önemli bir rol oynamaktadır. Bu nedenle faizlerin tasarruf, yatırım kalemleri ve ekonomik büyümedeki rolü önemli olmaktadır. Şekilde de görüldüğü üzere, faiz oranlarına yönelik alınan kararlar farklı birçok belirleyeni içermekte olup, tasarruf-yatırım aracılığı ile ekonomik büyümeyi de etkilemektedir. Buradan hareketle ülkeleri negatif faiz kararlarına yönlendiren belli sebepler bulunmakta olup, aslında bunlar negatif faiz uygulamalarının amaçlarını oluşturmaktadır. Bu amaçları:•Bankalara ucuz kredi olanağının sağlanması Tasarruf sahiplerini harcama yapmaya yönlendirmek Yerli para değerinin düşürülmesi Yabancı para akışı ya da transferinin hızlanıp, kolaylaşması olarak belirtebiliriz (Baştürk, Ertürk,2018).

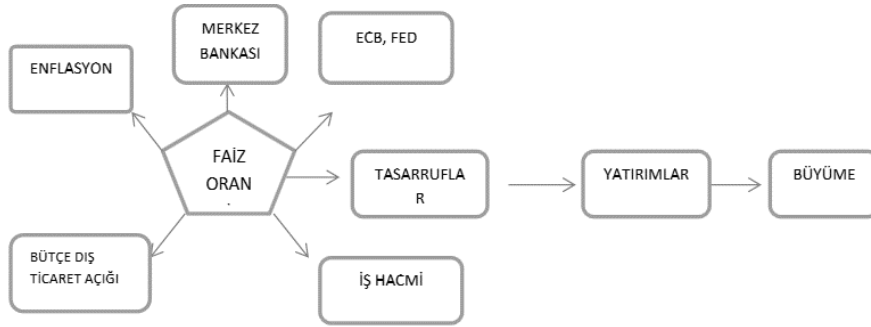
Aşağıdaki şekilde görüldüğü gibi faizlerin ekonomik büyümede meydana getireceği etki dışında yüksek faiz oranlarının, hem yüksek maliyetlerden kaynaklanan talep düşüşü hem de kazançlı olabileceği düşünülen proje ve altyapı yatırımlarının ertelenebilmesine ve son olarak yol açabileceği yapısal sorunlar, eklendiğinde birtakım zorluklarının da olduğu görülebilmektedir. Bu nedenle özellikle finansal yapısı kırılma eğilimine yatkın riskli ülkeler için, faizlerin yükselmesi sonucu ülkeye giren sermaye aracılığıyla kısa dönemde elde edilen kazanımların ve yine yüksek faiz sebebi ile azalan yatırımların meydana getirdiği yapısal problemlerin karşılaştırılması gerekmektedir (Ergin, Yetiz, 2017) Burada dikkat edilmesi gereken faizdeki değişkenliğin enflasyon başta olmak üzere bütçe, dış ticaret açığı, iş hacmi gibi farklı pek çok değişkende meydana getirdiği etkinin dikkate alınması gerekir (Uçan, 2018).

Tablo 1: Negatif Faiz Uygulayan Ülkeler

Merkez Bankaları	Politikayı Uygulama Dönemi	Mevduat Oranı	Politika Faiz Oranı (Ekim 2018)
Danimarka Merkez Bankası (DN)	Temmuz 2012 –Nisan 2014	-0.20	
	Eylül 2014	-0.05	
	Ocak 2015	-0.20	
	Ocak 2015	-0.35	0,05
	Ocak 2015	-0.50	
	Şubat 2015	-0.75	
	Ocak 2016	-0.65	
	Ekim 2018 (devam ediyor)	-0.65	
Avrupa Merkez Bankası (ECB)	Haziran 2014	-0.10	
	Eylül 2014	-0.20	
	Aralık 2015	-0.30	0
	Mart 2016	-0.40	
	Ekim 2018 (devam ediyor)	-0.40	
İsviçre Merkez Bankası (SNB)	Aralık 2014	-0.25	
	Ocak 2015	-0.75	-1,25 -0,25
	Ekim 2018 (devam ediyor)	-0.75	
İsveç Merkez Bankası (Riksbank)	Temmuz 2009-Eylül 2010	-0.25	
	Temmuz 2014	-0.50	
	Ekim 2014	-0.75	
	Şubat 2015	-0.85	-0.50
	Mart 2015	-1.00	
	Temmuz 2015	-1.10	
	Şubat 2016	-1.25	
	Ekim 2018 (devam ediyor)	-1.25	
Japon Merkez Bankası (BoJ)	Şubat 2016	-0.10	-0.10
	Ekim 2018 (devam ediyor)	-0.10	
Macaristan Merkez Bankası (MNB)	Mart 2016	-0.05	0.90
	Eylül 2017	-0.15	
	Ekim 2018 (devam ediyor)	-0.15	

Kaynak: Baştürk ve Ertürk, 2018: 300

Şekil 1: Faiz Oranı-Tasarruflar-Yatırımlar ve Büyüme Etkileşimi

Ergin ve Yetiz, 2017. 72

5.Negatif Faiz Uygulamasının Etkileri

Küresel aktörler (Japonya, Çin, Avrupa, ABD) başta olmak üzere küresel ekonominin küresel ekonominin en önemli iki büyük problemi çok düşük enflasyon oranı ve çok büyük borçlar olarak belirtilmektedir. Bu problemlerin yeni bir ekonomik sorunlara yol açacağı ve mevcut problemleri daha da arttıracığı belirtilmektedir. Bu problemlerin çözümü olarak, Merkez Bankalarının kamu harcamalarını desteklemeleri, bunun için de ekonomideki ajanların tüketim ve yatırım harcamalarına destek olması, baka bir deyişle para transfer edilmesi gerektiği söylenmektedir. Negatif faiz uygulaması tahvil alımıyla başlayıp bazı gelir gruplarına gelir transferinin son halkası olarak değerlendirilmektedir (Irwin, 2016).

Negatif faiz uygulamasının bankalar açısından olumsuz sonuçları vardır. Para ve sermaye perspektifinden bakıldığında, yatırım araçlarından hisse senetleri, bono fiyatlarının düşmesine dolayısıyla da bankaların karlarında azalışa yol açacaktır. Bu düşüşün somut sonuçları da ABD, Avrupa ve Japonya'da sırasıyla %15,%20 ve%22 olarak gerçekleşmiştir. Bunun sonucu olarak negatif faiz uygulayan bankalar yeni kredi imkânları sağlamak ve aktif varlık kazanmak için fırsat arayışlarına giriştiği ve bu yolla genişletici para politikası araçlarının tamamlayıcısı olduğu görülmektedir.

Negatif faiz uygulaması para piyasasını doğrudan etkilemektedir. Özellikle hazine bonoları ve tahviller üzerinde bu etkisini göstermektedir. Negatif faizler anılan para piyasası araçlarının getirisini düşürmektedir. Dolayısıyla hazine bonoları ve devlet tahvillerine sahip olan emekli fonları ve para piyasası fonları bu durumdan olumsuz bir şekilde etkilenmektedirler. Özellikle bu ürünleri uzun süre elde bulundurmayan kurum ve kişiler bu durumdan etkilenmektedirler (Bech, Malkhozov, 2016).

Faiz düşüşü milli paranın değerinin düşürülmesi nedeniyle ihracatta artışa, daha pahalı hale gelmesi dolayısıyla da ithalatın düşmesine yol açar. Başka bir ifadeyle negatif faiz en çok döviz kurlarını etkilemektedir. Alman bankacılar bu durumu biraz daha ileriye götürmüş ve negatif faiz politikasının tek etkisinin döviz kurları üzerinde olduğunu belirtmişlerdir. Bazı Avrupa ülkeleri de bugün bu durumdan

etkilenmektedir. Negatif faiz politikası uygulayan Euro bölgesi haricindeki üç Avrupa ülkesinde temel amacı, Euro ile denkliği sağlamak, milli paralarının değerlenmesini önlemek ve ihracatlarını arttırmaktır (Baştürk, Ertürk.2018).

Negatif faiz veya sıfıra yakın pozitif faiz oranları, sıkı olmayan para politikaları, büyük orandaki kamu borçlanmasını zorladığı sıkı mali politikalar uygulamanın en önde gelen unsurlarıdır. Negatif faizin kur üzerindeki, ilgili ülkeye düşük kur avantajı sağladığını göz önüne alırsak, yaşanan gelişmenin bir tür "kur savaşına" dönüşeceğini söylemek iddialı bir durum olmayacaktır (Matthews, 2016).

Negatif faiz uygulamasına geçen üç Avrupa ülkesi, uygulamanın gerçekleştirdiği kur avantajının elde etmişlerdir. Yine Avrupa Merkez Bankası tarafından Euro' harekete geçirme açısından negatif faizin etkili bir araç olduğu değerlendirilmektedir. Bunlardan farklı olarak, negatif faiz uygulamasına geçildiği tarihte bu tarafa Japonya'da Yen Dolara karşı %5.5 oranında değer kazanmıştır. Bu durum negatif faiz uygulamasının kura etkisi konusunda bir risk oluşturduğu görülmüştür (Top4 central Banks Dominating the World.2015).

2008yılı küresel ekonomik krizin nedenlerinden biri ve en önemlisi gelişmiş ülkelerin Kamu Borçları / GSMH oranının yüksek olmasıydı. Bu oranlar o tarihlerde Japonya'da 175, Yunanistan'da 130, Portekiz'de 91, ABD'de 86, Belçika'da 85 düzeylerindedi. Krizden sonra uygulanan kurtarma ve genişletici para politikaları bu oranları daha da yüksek bir seviyeye çıkarmıştır. Örnek olarak, bu oranın Japonya'da 200, Yunanistan'da 175'in üzerine çıkışını verebiliriz. Dünya'daki 2008 yılında ortaya çıkan küresel ekonomik krizin ardından Merkez Bankaları, parasal genişleme ve sözle yönlendirme faaliyetlerine başlamışlardır. Bunların arasına daha sonra negatif faiz de eklenmiştir. Negatif faiz uygulaması bugün küresel ekonominin dörtte birinde uygulanmaktadır (Irwin,2016).

Negatif faiz uygulamasının sonuçları hakkında negatif ve pozitif görüşler bulunmaktadır Negatif faizin ekonomiyi canlandırıcı etkisi yanında, Merkez Bankalarının bu etkinliğinin bu uygulamayla giderek azaldığı ifade edilmektedir. Çünkü uygulamanın sürdüğü ülkelerde, uygulamanın olumlu ya da olumsuz sonuçlarına henüz ulaşamamıştır.

Negatif faizin uygulama etkisi çeşitli riskler içermesine rağmen, daha çok milli paraların değer yitirmesinde görülmektedir. Bu şekilde ihracatın artışı, dış sermaye girişinin düşmesi ve borç oranlarının düşürülmesi, öte yandan ithalatla fiyatlar genel seviyesindeki artışın başlaması da mümkün görülmektedir (Kennedy,2016).

6. Sonuç

Günümüzde politika faizi Avrupa Merkez Bankası'nca yüzde 0.00; İngiliz Merkez Bankası'nca yüzde 0.75, Japon Merkez Bankası'nca negatif yüzde 0.01 olarak belirlenmiş olup FED'in faiz hedefi de yüzde 2 1/4-2 2/4 düzeyindedir. Gelişmiş ekonomilerde fiyat istikrarı, yıllık ortalama yüzde 2.0 fiyat artışı olarak belirlendiğinden, para politikasıyla bu düzeyde enflasyon yaratılması hedeflenmektedir. Faiz oranı değiştirilmesinin ekonomik etkileri, etkenliği kuramsal açıdan da tartışılmalıdır. Kuramsal olarak faiz oranının indirilmesiyle, tasarrufların getirisi, tüketimin alternatif maliyetinin azalmasıyla hane halkının tüketim harcamalarını; kaynak maliyetinin ucuzlamasıyla da işletmelerin yatırım harcamalarını artırmaları amaçlanmaktadır. Ancak faizin tüketim ve yatırım harcamalarını belirleyici değişken, etken olduğu kuramsal açıdan genel kabul görmediği gibi, uygulamada da kesin kanıtı yoktur. Ekonomik araştırmalarda bulgular; tüketim harcamalarını belirleyen ana etkenin hane halkının geliri; işletmelerin yatırım kararlarında da satış artışı beklentisi, kapasite kullanım oranı, faaliyet fonu yaratmaları, mali yapıları olduğu yönündedir. Faizin, yatırım ve tüketim harcamalarını belirlediğine ilişkin kesin bilgi yoktur. Nitekim 2007-2008 krizi sonrası merkez bankalarının faiz indirimi yoluyla ekonomileri canlandırma girişimleri günümüze değin sonuç vermemiş; ekonomiler resesyona, durgunluğa girme riskinden kurtulamamışlardır. Negatif reel hatta nominal faize karşın ekonomilerde hedeflenen düzeyde enflasyon yaratılamamıştır.

Negatif faiz milli paranın değerini düşürmektedir. Paranın değerinin düşmesi ülkeye düşük kur üstünlüğü sağlamaktadır. Bu gelişmenin ülkeler arasında bir kur savaşına yol açacağını belirtebiliriz. Bu gelişme de, 2000'lerin başlarında dış ticarete yaşanan küresel dengesizliğin, bu sefer başka bir yönde krizlere yol açabileceğini söyleyebiliriz Çalışmadan ulaşılan bir diğer sonuçta, Avrupa ve Japon merkez bankalarının negatif faiz uygulamasına geçmesidir. Bankaları daha sonra İngiliz Merkez Bankasının da katılmasının bir sonucu Amerika Merkez Bankasının, kısa sürede negatif faiz uygulamasına geçmemiş olsa da, hiç olmazsa faiz artırım sürecini yavaşlatacağını veya erteleyeceği olasıdır.

Kaynaklar

Baştürk, M. F, Ertürk, E.(2018). Küresel Kriz Sonrası Gelişmiş Ülke Merkez Bankalarının Negatif Faiz Oran Politikası Uygulamaları: Bir Değerlendirme. Balıkesir Universty The Journal of Social Sciences Institute Volume:21-Issue40, 299-301.

Bech,M. Malkhozov,A. (2016).How have Central Banks Implemented Negative Policy Rates? Bıs Quarterley Review,10-15.

Ergin, Ünal ,A.Yetiz. F.(2017). Parasal Genişlemeye Alternatif Arayışları: Negatif Faiz. Politik Ekonomik kuram, cilt:1, Sayı: 2, 70-72.

Ergin,Ünal, A. Uçan, Ü. (2018). Ekonomik Büyümede Alternatif Bir araç: Negatif Faiz, Ardl Analizi Yaklaşımı, Journal, Fiscaoconomia ,151-157.

Irwin, N.(2016). Negative Interest Rate: Why People are Paying to Save. NYT.

Kennedy,S.(2015). Negatif Interest Rate The Normal Next Time Economies Slump. Bloomberg.

Matthevs C.(2016) Negatif Interest Rates Wont Save Us, Fortune.

Rines, S.(2016). A.Sub- Z. World. The National Interest. Org.

World Economic , S. P.(2016) BM, 31. Top 4 C. Banks Dominating The World Economy(2015). Investopedia.Com. Articles.

The Relationships between Income Inequality & Savings: A Study on Households in Turkey

Ahmet Eren Yıldırım ^a,

^a Çorum Hitit University, Turkey,

aerenyildirim@hitit.edu.tr,

<https://orcid.org/0000-0002-2405-30>

The Relationships between Income Inequality & Savings: A Study on Households in Turkey

Abstract

ARTICLE INFO

Research Article

2020, Vol. 2(1), 370-380

e-ISSN 2667-5927

Article History:

Received: 05.12.2019

Revised : 02.01.2019

Accepted: 12.01.2020

Available Online: 15.01.2020

JEL Code: D31, E21, H31

Keywords: households, income inequality, savings

Anahtar Kelimeler: hanehalkı, gelir eşitsizliği, tasarruflar

This study aims to investigate the relationship between income inequality and households in Turkish economy. The issue of income inequality has gained increasing interest throughout the world in recent years. It is thought that the increasing importance of income inequality may be related to the economic growth performance of countries. It is observed that income inequality is high in the countries, which has the fluctuating trend of economic growth. Income inequality can affect economic growth through savings. Some of the savings in economies belongs to households. Depending on the relationship between income levels and marginal propensity of savings of households, economic growth performances of countries may vary. Therefore, income inequality is an important macroeconomic indicator for both developed and underdeveloped countries. In this study, the relationship between income inequality and savings for households in Turkey are analyzed with ARDL bound testing methodology. Findings of this study show that there is a long-term relationship between income inequality and savings.

Gelir Eşitsizliği Ve Tasarruf İlişkisi: Türkiye’de Hane Halkı Üzerine Bir Çalışma

Öz

Bu çalışma, Türkiye ekonomisinde gelir eşitsizliği ve tasarruflar arasındaki ilişkiyi incelemeyi amaçlamaktadır. Gelir eşitsizliği konusu son yıllarda dünya genelinde artan bir ilgiye sahiptir. Gelir eşitsizliğinin artan öneminin, ülkelerin ekonomik büyüme performansı ile ilişkili olabileceği düşünülmektedir. Ekonomik büyüme eğilimi dalgalı seyir izleyen ülkelerde gelir eşitsizliğinin yüksek olduğu görülmektedir. Gelir eşitsizliği ekonomik büyümeyi tasarruflar yoluyla etkileyebilmektedir. Ekonomilerde tasarrufların bir bölümü hane halkına aittir. Hane halkının gelir düzeyleri ile marjinal tasarruf eğilimleri arasındaki ilişkiye bağlı olarak ülkelerin ekonomik büyüme performansları farklılık gösterebilmektedir. Bu nedenle gelir eşitsizliği hem gelişmiş hem de az gelişmiş ülkeler için önemli bir makroekonomik gösterge olmaktadır. Bu çalışmada Türkiye’de hane halkına yönelik gelir eşitsizliği ile tasarruflar arasındaki ilişki Gecikmesi Dağıtılmış Otoregresif model (ARDL sınır testi) yardımıyla analiz edilmektedir. Çalışmada elde edilen bulgular, gelir eşitsizliği ile tasarruflar arasında uzun dönemde ilişki olduğunu göstermektedir.

1. Giriş

Bu çalışma Türkiye’de gelir eşitsizliği ve tasarruflar arasındaki ilişkiyi hane halkı düzeyinde incelemeyi amaçlamaktadır. Gelir eşitsizliği ve tasarruflar arasındaki ilişki teorik olarak büyüme literatüründe, ampirik olarak da son dönemdeki Neo-Klasik tüketim teorisi üzerine yapılan çalışmalarda önemli bir yer tutmaktadır (Schmidt-Hebbel & Serven, 2000). Neo-Klasik büyüme teorisinde Solow (1956), neo-Keynesyen büyüme teorisinde ise Kaldor (1957) ve Pasinetti (1962) gelir dağılımı ve tasarruflar arasındaki ilişkiyi modellerinin odağına yerleştirerek, bu ilişkinin ekonomik büyüme için önemini ortaya koymuşlardır. Neo-Klasik tüketim modelleri üzerine yapılan çalışmalarda ise hane halkının tüketim davranışlarındaki farklılaşmadan hareketle toplam tasarruflar ile bireysel gelir dağılımı arasındaki ilişki ele alınmıştır. Gerek büyüme teorisine yönelik çalışmalarda gerekse tüketim konusundaki çalışmalarda ulaşılan ortak sonuç, gelir eşitsizliğinin tasarruflar üzerine pozitif yönde etkisi olduğudur (Schmidt-Hebbel & Serven, 2000). Gelir eşitsizliği ve tasarruflar arasındaki ilişkiye yönelik diğer bir çalışmada Duesenberry (1949), “görelî gelir hipotezi” kavramını ortaya atarak, tasarruf oranlarının gelir düzeylerindeki farklılaşmaya bağlı olarak belirlendiğini ifade etmektedir. Daha sonraki dönemde ise tasarruf davranışları üzerine yapılan diğer çalışmalarda Modigliani ve Brumberg (1954) ve Friedman (1957) “sürekli gelir hipotezi”ni öne sürmüşlerdir. ‘Sürekli gelir hipotezi’ne göre gelir ve tasarruf oranları arasındaki kesitsel korelasyon sürekli gelirden geçici sapmalardan kaynaklanmaktadır (Alvarez-Cuadrado & Vilalta, 2018).

Son yıllarda ortaya çıkan politik ekonomi literatüründe ise eşitsizlik kavramı daha genel olarak ele alınmış ve toplam tasarruflar üzerinde negatif ve dolaylı bir etki ortaya koyulmuştur. Bu dolaylı etki gelir eşitsizliğinin yatırımlara, büyümeye veya kamu tasarruflarına yönelik etkisinden hareketle toplam tasarruflara olan etkisi şeklinde ifade edilmiştir (Schmidt-Hebbel & Serven, 2000). Gelir eşitsizliğinin tasarruflar üzerindeki etkisine yönelik yapılan teorik çalışmalar ilişkinin yönünün karmaşık olduğunu göstermektedir.

Türkiye’de gelir eşitsizliğinin son yıllarda bir miktar azaldığı görülmektedir. Dünyadaki gelişmelere paralel olarak Türkiye’de de hane halkı düzeyinde üst gelir grupları ile alt gelir grupları arasındaki oran son yıllarda kısmen küçülmektedir. Bunun yanı sıra hane halkı tasarruflarının ise giderek azaldığı gözlenmektedir. Tasarruf davranışı gelire bağlı olarak değiştiği için gelir eşitsizliğindeki değişmelerin tasarruflar üzerindeki muhtemel etkilerinin ne yönde olduğunun Türkiye ekonomisi için belirlenebilmesi bu çalışmanın temel motivasyonunu oluşturmaktadır. Bilindiği kadarıyla ilgili ampirik literatürde Türkiye için gelir eşitsizliği ile tasarruflar arasındaki ilişkinin belirlenmesine yönelik çalışma

bulunmamaktadır. Bu nedenle bu çalışmanın ilgili yurtiçi literatürdeki boşluğu doldurarak sonraki çalışmalara referans olması arzu edilmektedir.

Çalışmanın devamında; birinci bölümde gelir eşitsizliği ve tasarruflar arasındaki ilişkiyi açıklamaya yönelik gerçekleştirilen ampirik literatür özeti sunulmaktadır. İkinci bölümde bu çalışmada araştırılan ilişkiyi tespit edebilmek için kurulan model, bu modelin tahmin edilmesinde kullanılan yöntem ve veri seti açıklanmaktadır. Üçüncü bölümde ise ampirik bulgulara yer verilmektedir. Çalışma ampirik bulgular doğrultusunda Türkiye’de hane halkı düzeyinde gelir eşitsizliği ve tasarruflar arasındaki ilişkiye yönelik genel değerlendirmeler ile sonuçlanmaktadır.

2. Literatür

Borsa endeksleri ile işsizlik oranları arasındaki ilişkileri araştıran çalışmalar her iki değişkenin birbirlerine olan etkileri hakkında farklı bulgulara ulaşmışlardır. Örneğin, Pan (2018) gelişmiş ülkelerde hisse senedi getirileri ve işsizlik oranları arasında iki yönlü bir nedensellik olduğunu belgelemiştir. G7 ülkeleri için ise borsa fiyatlarından işsizlik oranlarına doğru Granger nedensellik olduğu tespit edilmiştir. Zhang (2018) ABD verilerine dinamik stokastik genel denge modeli uygulamış ve işsizlik oranındaki değişimin yüzde 30’dan fazlasının finansal şoklar ile açıklanabileceğini göstermiştir. Yine benzer şekilde, Zanetti (2015) finansal şokların hem işsizliği hem de ücretleri önemli derecede etkilediğini doğrulamıştır. Hall (2017) ise ekonomik durgunluk sırasında işsizliğin nedeninin firma değerlemesi için kullanılan iskonto oranlarının artması olduğunu iddia etmiştir. Kilic ve Wachter (2018) piyasalarda gözlemlenen oynaklığın işsizliği arttırdığını rapor etmiştir. Arestis vd.,(2007) sermaye birikimi ve işsizlik oranları arasında güçlü bir negatif ilişki olduğunu göstermiştir. Holmes ve Maghrebi (2016)’da Garch-in mean VAR modelini 1948-2017 arası dönemde ABD verilerine uygulamışlar ve sonuç olarak sermaye piyasalarından iş gücü piyasasına hem simetrik hemde asimetrik etkilerin olduğunu kanıtlamışlardır. Fitoussi (2000) OECD ülkelerinden bazılarının borsa endekslerinin artış oranları ile ortalama işsizlik oranlarını (1970-79) ve (1990-99) büyükten küçüğe sıralamışlardır. Söz konusu sıralamaya göre iki değişken arasında -0.60 korelasyonun bulunması, hisse senedi fiyatlarının yükseldiği ülkelerde işsizlik oranlarının daha da düşük çıktığını göstermiştir. Yazarlara göre bunun altında yatan sebep, firmaların değeri arttıkça son işe alınan işçinin marjinal faydasının da artmasıdır. Feldmann (2011) iki aşamalı regresyon yöntemi ile 1982’den 2003’e kadarki dönemde 20 sanayi ülkesiyle ilgili verileri kullanarak borsaların işsizliği azalttığını göstermiştir. McQueen ve Roley (1993) yaptıkları regresyon analizi ile ekonominin genişleme döneminde, işsizlik oranındaki beklenmedik %1’lik düşüşün, hisse senedi fiyatlarının yaklaşık %2,2 azalmasına neden olduğunu tahmin etmişlerdir. Sibande vd., (2018) İngiltere için 1855-2017 arası aylık verilere dayalı olarak borsa ile iş gücü piyasası arasında ilişki olduğunu tespit etmişlerdir. DCC-MGARCH modelinin kullanıldığı çalışmada hisse senedi getirilerinden işsizlik oranlarına doğru bir nedensellik olduğu belirtilmiştir. Tobin’in Q’su, mevcut sermaye varlıklarının borsa

değerlemesi ile cari ikame maliyeti arasındaki oran olarak ifade edilir. Eğer bu oran 1'den büyükse, firmanın yeni yatırımlar yapacağı bunun içinde yeni çalışanları istihdama katacağı beklenir. Ancak firmaya yapılan yeni teknolojik yatırımlar, ilave makine alımları gibi, işçilerin atıl kalmasına dolayısıyla istihdam kaybına yol açabilir. ABD için 1948-2002 arası dönemde yapılan çalışmada, Tobin'in Q'su arttıkça, işsizliğin azaldığı ve insan emeğinin üretimin tamamlayıcısı olduğu bulunmuştur (Mollick ve Faria, 2010). Heil (2018)'de yaptığı literatür taramasında, finansallaşmanın firma içi fonları finansal piyasalara yönlendirerek sermaye birikimini azalttığını, bunun da üretken yatırımları azaltarak, işsizliğin artmasına katkıda bulunduğu işaret etmektedir. Farmer (2015) ABD için 1953-1979 dönemi arası çeyreklik verileri kullanarak S&P 500 endeksinden işsizlik oranlarına doğru Granger nedensellik bulmuştur. Ayrıca borsa fiyatlarının işsizlik oranlarının bir çeyrek sonraki değerinin öngörülmesinde kullanılabileceği rapor edilmiştir. Miao vd., (2016) ABD mortgage piyasasında balon oluşmasının kredi koşullarını daralttığını bunun sonucuda firmaların yeni yatırımlardan ve istihdam oluşturmaktan vazgeçtiklerini modellemişlerdir. Wu ve Lee (2015) ise probit modellerden faydalanarak, işsizlik oranlarının Belçika, Kanada, Fransa, Almanya, Japonya, Hollanda, Norveç, İsveç, İngiltere ve ABD borsalarındaki fiyat hareketlerini tahmin ve öngörmede istatistiksel olarak anlamlı etkilerinin olmadığını savunmuşlardır. Phiri (2017) 'de benzer şekilde, doğrusal ve doğrusal olmayan kointegrasyon testleri ile 1994-2016 dönemi kapsamında Güney Afrika borsası ile işsizlik oranları arasında herhangi bir anlamlı ilişkiye rastlamamıştır. Aktaş ve Akdağ (2013) ise ülkemiz için 2008-2012 arası dönemde yaptıkları çalışmada işsizlik oranlarından borsa üzerinde etkisi olmayan bir faktör olarak bahsetmişlerdir.

3. Veri, Model ve Yöntem

Türkiye ekonomisinde geliş eşitsizliği ile tasarruflar arasındaki ilişkisinin araştırıldığı bu çalışmada kullanılan değişkenler; *Sav* tasarruf oranı, *Gini* gelir eşitsizliği, *Tax* doğrudan vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payı ve *Pop* nüfus yoğunluğu olarak belirlenmiştir. Analizde kullanılan değişkenler 1987-2018 yıllarını kapsayacak şekilde *Gini endeksi World Income Inequality Database (WIID)*, *Tasarruf oranı*, *Nüfus ve Vergi ise Dünya Bankası'*ndan elde edilmiştir. Tasarruf oranı ile gelir eşitsizliği arasındaki uzun dönemli ilişkiyi incelemek için çalışmada aşağıdaki tasarruf modeli tahmin edilmektedir.

$$Sav_t = a_0 + a_1Gini_t + a_2Pop_t + a_3Tax_t + \varepsilon_t \quad (1)$$

Denklem 1'de a_0 sabit terimi, a_1 , a_2 ve a_3 sırasıyla *Gini*, *Pop* ve *Tax*'in katsayılarını, ε_t is hata terimini göstermektedir. Denklem 1'de iktisat teorisiyle beklentili olarak a_1 , a_2 ve a_3 katsayılarının tümünün negatif olması beklenmektedir.

Gelir eşitsizliği ve tasarruflar arasındaki ilişkinin incelenmesinde Gecikmesi Dağıtılmış Otoregresif Model (Autoregressive Distributed Lag Model-ARDL) yöntemi kullanılmaktadır. Literatürde Pesaran vd. (2001) tarafından önerilen ve farklı derecelerden durağan değişkenler arasındaki uzun dönemli eşbütünleşik ilişkinin elde edilmesine imkân tanıyan ARDL modeli yaygın olarak kullanılmaktadır. ARDL modeli aşağıdaki şekilde tanımlanabilir;

$$\Delta Sav = \beta_0 + \sum_{i=1}^p \beta_1 \Delta Gini_{t-i} + \sum_{i=1}^p \beta_2 \Delta Pop_{t-i} + \sum_{i=1}^p \beta_3 \Delta Tax_{t-i} + \lambda_1 Sav_{t-i} + \lambda_2 Gini_{t-i} + \lambda_3 Pop_{t-i} + \lambda_4 Tax + \varepsilon_t \quad (2)$$

Denklem (2)'de β_0 sabit terimi $\beta_1, \beta_2, \beta_3$ hata düzeltme dinamiklerini, $\lambda_1, \lambda_2, \lambda_3$ uzun dönem katsayılarını, p Hannan-Quinn (HQ) ile belirlenen uygun gecikme uzunluklarını ve ε_t ise hata terimini göstermektedir. Denklem (2) tahmin edildikten sonra eşbütünleşmenin olup olmadığına F-istatistik değerine bakılarak karar verilmektedir. Modelde kullanılan değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi olmadığını gösteren sıfır hipotezi ($\lambda_1 = \lambda_2 = \lambda_3 = 0$) ve eşbütünleşme olduğunu gösteren alternatif hipotezler ($\lambda_1 \neq \lambda_2 \neq \lambda_3 \neq 0$) F-istatistiği ile sınanmaktadır. Sınır testi sonucundan elde edilen F-istatistik değeri Pesaran vd. (2001) tarafından oluşturulan kritik değerlerle karşılaştırılmaktadır. F-istatistik değeri I(0) alt sınırından küçükse seriler arasında eşbütünleşmenin olmadığına, I(1) üst sınırından büyükse ise eş-bütünleşme ilişkisinin olduğuna karar verilmektedir. Hesaplanan F-istatistik değeri I(0) ve I(1) arasında kalıyorsa, bu durumda eş-bütünleşme ilişkisi hakkında net bir fikir elde edilememektedir.

Değişkenlerin uzun dönem katsayıları belirlendikten sonra son aşamada hata düzeltme modeli (ECM) uygulanarak kısa dönemli ilişki araştırılmaktadır. Denklem (3) hata düzeltme modelini sunmaktadır. Modelde ECT_{t-i} değişkeni hata düzeltme terimini göstermektedir. ARDL modelinde hata düzeltme teriminin istatistiksel olarak anlamlı olması ve 0 ile -1 arasında bir değer alması beklenmektedir (Pata ve Yurtkuran, 2018).

$$\Delta Sav = \beta_0 + \sum_{i=1}^p \beta_1 \Delta Gini_{t-i} + \sum_{i=1}^p \beta_2 \Delta Pop_{t-i} + \sum_{i=1}^p \beta_3 \Delta Tax_{t-i} + \theta ECT_{t-i} + \varepsilon_t \quad (3)$$

Burada Δ fark işlemcisini ve ε_t ise özdeş, bağımsız ve normal dağılıma sahip olan hata terimini belirtmektedir. θ uyum parametrelerin hızını göstermektedir. Çalışmanın izleyen bölümünde yukarıda açıklanan modellere uygulanan yöntem sonucunda elde edilen uzun ve kısa dönem bulgularına yer verilmektedir.

4. Ampirik Bulgular

Çalışmanın ARDL analizi için uygun olup olmadığına karar vermek için ilk olarak serilerin durağanlıklarına ilişkin durağanlık analizi yapılmıştır. Çalışmada iki farklı birim kök testi kullanılmıştır; Augmented-Dickey Fuller (ADF) ve Phillips-Perron (PP). ADF ve PP birim kök testleri için boş hipotez serinin durağan olmadığı (birim

kök içerdiği) şeklinde durağanlığı gösteren hipotezdir. ARDL modelinin sağlıklı bir şekilde kurulabilmesi için modeldeki bağımlı değişkenin I(1) düzeyinde durağan olması ve modeldeki değişkenlerin hiçbirinin I(2) seviyesinde durağan olmaması gerekmektedir (Shahbaz vd. 2013). Bununla birlikte ARDL sınır testi yaklaşımı serilerin I(0) veya I(1) olup olmasına bakılmaksızın uygulanabilme esnekliğine sahiptir.

Tablo 1 ADF ve PP birim kök test sonuçlarını göstermektedir. Her iki test sonucu da *Sav*, *Gini* ve *Tax* değişkenlerinin birim kök içerdiğini ve birinci farkı alındığında I(1) durağan hale geldiğini göstermektedir. *Pop* değişkeninin ise ADF'ye göre %5'te düzey değerinde I(0) durağan olduğunu göstermektedir.

Tablo 1: Birim Kök Test Sonuçları

Değişkenler	ADF				PP			
	Sabitli		Sabitli ve Trendli		Sabitli		Sabitli ve Trendli	
	Düzye	Fark	Düzye	Fark	Düzye	Fark	Düzye	Fark
	I(0)	I(1)	I(0)	I(1)	I(0)	I(1)	I(0)	I(1)
S	0.239	0.000***	0.286	0.000***	0.383	0.000***	0.57	0.000***
Gini	0.0110**	0.000***	0.618	0.000***	0.015	0.000***	0.396	0.000***
Pop	0.043**	0.035**	0.845	0.006***	0.205	0.31	0.265	0.057*
Tax	0.29	0.000***	0.024**	0.000***	0.423	0.001***	0.088*	0.000***

Not: *, **, *** işaretleri sırasıyla %10, %5 ve %1 düzeyindeki anlamlılıkları ifade eder.

Birim kök test sonuçları modelde yer alan değişkenlerin durağanlık düzeylerine göre ARDL yönteminin uygulanabileceğini göstermektedir. ARDL sınır testi sonuçları Tablo-2'de gösterilmektedir. Tablodaki sonuçlara göre F istatistik değeri gelir eşitsizliği ile tasarruflar arasında bir uzun dönem ilişkisi olduğunu ortaya koymaktadır. F istatistik değerinin %1 düzeyindeki kritik değerlerin üst sınırından büyük olması durumunda, modelde yer alan değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin olduğu kabul edilmektedir. Buna göre F istatistik değeri Türkiye'de hanehalkları için gelir eşitsizliği ve tasarruflar arasında bir eşbütünleşme ilişkisinin olduğunu kanıtlamaktadır.

Tablo 2: Sınır Testi (F testi)

Model	F-istatistik	Kritik Değerler (%1)		
		I(0)	I(1)	
<i>Sav = f(Gini, Pop, Tax)</i>	(4,1,4,4)	11.619	5.17	6.36

Not: Alt ve Üst sınır kritik değerleri için Kripfganz ve Schneider (2018) çalışmasında yer alan kritik değerler sunulmuştur.

F-istatistik değeri (11.61), $I(1)$ üst kritik değerinden büyük olduğu için değişkenler arasında eş-bütünleşme yoktur şeklindeki ($\lambda_1 = \lambda_2 = \lambda_3 = 0$) sıfır hipotez reddedilmektedir. Böylece, tasarruf oranını açıklaması için modele dahil edilen değişkenler ile tasarruf oranı arasında uzun dönemli bir ilişkinin olduğu saptanmıştır. Çalışmanın izleyen kısmında kısa ve uzun dönem ARDL modellerinin tahmin sonuçlarına yer verilmektedir.

Çalışmanın önceki bölümünde açıklanan modele ilişkin gerçekleştirilen ARDL tahmininin uzun dönem sonuçlarına göre gelir eşitsizliğini temsil eden Gini değişkeninin tasarruflar üzerinde negatif ve istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi söz konusudur. Tablo-3’de yer alan sonuçlara göre parametrelerin işaretleri Gini ve Pop değişkenleri için beklendiği elde edilmiştir. Bu sonuçlar gelir eşitsizliğindeki yüzde 1’lik artışın tasarrufları yüzde 0.11 kadar azalttığını göstermektedir. Bunun yanı sıra nüfus artışının da tasarruflar üzerinde yaklaşık yüzde 0.08 kadar olumsuz yönde etkisi söz konusudur.

Tablo 3: ARDL Modeli Uzun Dönem Sonuçları

Değişkenler	Katsayı	T-istatistik	Olasılık Değeri
Gini	-0.111	-2.31	0.044**
Pop	-0.086	-2.93	0.015**
Tax	0.173	2.26	0.048**

Tablo 4: ARDL Modeli Kısa Dönem Sonuçları

Değişkenler	Katsayı	T-istatistik	Olasılık Değeri
@trend	0.006	7.35	0.000***
D(Gini)	0.013	0.218	0.835
D(Pop)	-44.28	-5.237	0.000***
D(Pop(-1))	25.712	1.274	0.231
D(Pop(-2))	-9.902	-0.417	0.684
D(Pop(-3))	19.278	1.457	0.175
D(Tax)	0.015	0.283	0.782
D(Tax(-1))	-0.004	-0.069	0.946
D(Tax(-2))	-0.178	-3.053	0.012**
D(Tax(-3))	-0.2	-2.872	0.016**
ECT(-1)*	-1.78	-7.773	0.000***

Tablo-4 ARDL modelinin kısa dönem katsayılarıyla birlikte hata düzeltme katsayısını da göstermektedir. Analizde ECT (-1) katsayısı negatif (-1.78) ve istatistiki olarak anlamlı bulunmuştur. Bu durum tasarruf oranı ile onu açıkladığı düşünülen değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin varlığının bir başka kanıtıdır. Hata düzeltme katsayısı -1 ile -2 arasında olduğu için, hata düzeltme

sürecinde uzun dönem denge değerlerin etrafında azalan dalgalanmalar göstererek dengeye ulaşmaktadır (Alam & Quazi, 2003).

Tanısal testlerle ilgili bulgular Tablo-5’de sunulmaktadır. Tanısal test sonuçları, kullanılan ARDL modelinde otokorelasyon ve değişen varyans probleminin olmadığını ve ayrıca modeldeki hata terimlerinin normal dağıldığı göstermektedir. Modelde test edilen katsayıların istikrarı CUSUM ve CUSUMSQ testlerine bakılarak görülmektedir. Bu testin sonucu tahmin edilen parametrelerin analiz edilen dönem içerisinde istikrarlı olduğunu göstermektedir¹.

Tablo 5: Tanısal Testler

Serial Correlation	0.854 (0.46)
Heteroskedasticity	1.274 (0.35)
J-B Normality	0.322 (0.85)
CUSUM	İstikrarlı
CUSUMSQ	İstikrarlı

5. Sonuç

Çalışmada Türkiye’de gelir eşitsizliği ve tasarruflar arasındaki ilişki hane halkı düzeyinde analiz edilmiştir. ARDL Sınır Testi yöntemi kullanılarak yapılan uygulama sonucunda gelir eşitsizliği ve tasarruflar arasındaki ilişki istatistiksel olarak anlamlı ve negatif yönde bulunmuştur. Bu sonuç ilgili ampirik literatürde yer alan çalışmalarla kısmen tutarlılık göstermektedir. Örneğin bazı çalışmalarda (Menchik ve David, 1983; Sahota, 1993; Hong, 1995) gelir eşitsizliğinin tasarruflar üzerinde pozitif yönde etkisi olduğu ortaya koyulmuştur. Ancak bu çalışmalar gelişmiş ülkelere yönelik gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmanın sonuçları ise Türkiye gibi az gelişmiş bir ülke için doğal olarak farklılık göstermektedir. Çalışmanın diğer sonuçlarına göre ise nüfus artışı ile tasarruflar arasındaki ilişki anlamlı ve negatif, vergiler ile tasarruflar arasındaki ilişki ise yine anlamlı ancak pozitif olarak elde edilmiştir. Uzun dönem sonuçları bu şekildeyken, kısa dönemde ortaya çıkabilecek şokların uzun dönemde ne kadarının düzeltilebildiğini gösteren hata düzeltme modeline göre ise hata düzeltme katsayısı anlamlı ve negatif olarak bulunmuştur.

Bu sonuçlar Türkiye’nin sürdürülebilir büyüme ve kalkınma hedefi doğrultusunda tasarrufların gelir dağılımı ile oldukça ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Son dönemde gelir adaletinde gözlenen kısmi düzelmelerin henüz tasarruflar üzerinde beklenen etkiyi göstermediği anlaşılmaktadır. Bu noktada sürdürülebilir büyüme ve kalkınma hedeflerinin gerçekleştirilebilmesinde temel rolü olan gerekli tasarruf düzeyinin sağlanmasında ekonominin hane halkı tarafının da katkısının olabilmesi gelir adaletinin mutlak olarak sağlanmasına bağlıdır. Ayrıca nüfus ve vergi

¹ Cusum ve CusumSQ testlerinin E-Views çıktıları çalışmanın ek kısmında yer almaktadır.

politikalarının da tasarruflar üzerinde önemli etkileri olduğu ve bu nedenle hem nüfus planlamasının hem de en iyi vergi düzeylerinin saptanmasının sürdürülebilir büyüme ve kalkınmaya yön verebileceği görülmektedir.

Kaynaklar

Alam, I., & Quazi, R. (2003). Determinants of Capital Flight: An econometric case study of Bangladesh. *International Review of Applied Economics* , 85-103.

Alan, S., Atalay, K., & Crossley, T. F. (2015). Do the rich save more? Evidence from Canada. *The Review of Income and Wealth*, 739-758.

Alvarez-Cuadrado, F., & Vilalta, M. E.-A. (2018). Income Inequality and Saving. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 1029-1061.

Blinder, A. (1975). Distribution effects and the aggregate consumption function. *Journal of Political Economy*, 608-626.

Bunting, D. (1991). Savings and Investment in a Global Economy. *Journal of Post Keynesian Economics*, 3-22.

Cook, C. (1995). Saving rates and income distribution: further evidence from LDC's. *Applied Economics*, 71-82.

Della Valle, P., & Oguchi, N. (1976). Distribution, the aggregate consumption function, and the level of economic development: some cross-country results. *Journal of Political Economy*, 1325-1334.

Deniz, P., & Oztürkler, H., (2010). Effects of Income Inequality on Aggregate Saving: A Panel Analysis, *Turgut Özal International Conference on Economics and Politics-I: Global Crises and Economic Governance, Malatya, Turkey*, 15-16 April.

Duesenberry, J. S. (1949). *Income, saving and the theory of consumer behaviour*, Cambridge: *Harvard University Press*.

Dynan, K., Skinner, J., Zeldes, S. (1996). Do the rich save more?. *Unpublished Manuscript*.

Edwards, S. (1996). Why are Latin America's saving rates so low? An International Comparative Analysis. *Journal of Development Economics*, 5-44.

Friedman, M. (1957). The Permanent Income Hypothesis, in M. Friedman ed. *A Theory of Consumption Function*. *Princeton: Princeton University Press*, 20-37.

Hong, K. (1995). Income distribution and aggregate saving, *unpublished manuscript*, Harvard University, Cambridge, MA.

Kaldor, N. (1957). A Model of Economic Growth. *The Economic Journal*, 591-624.

Lim, D. (1980). Income Distribution, export instability and savings behaviour. *Economic Development and Cultural Change*, 359-364.

Menchik, P., & David, M. (1983). Income distribution, lifetime savings and bequests. *American Economic Review*, 672-690.

Modigliani, F., & Brumberg, R. (1954). Utility Analysis and the Consumption Function: An Interpretation of Cross-Section Data, in K. Kurihara ed. *The Collected Papers of Franco Modigliani. Cambridge: The MIT Press*, 3-45.

Musgrove, P. (1980). Income distribution and the aggregate consumption function. *Journal of Political Economy*, 504-525.

Pasinetti, L. (1962). Rate of Profit and income distribution in relation to the rate of economic growth. *Review of Economic Studies*, 267-279.

Pesaran, M. H., Shin, Y., & Smith, R. J. (2001). Bound Testing Approaches to the Analysis of Level Relationships. *Journal of Applied Econometrics*, 289-326.

Sahota, G. (1993). Saving and distribution. In J. H. Gapinski ed., *The Economics of Saving, Boston: Kluwer Academic Publishers*, 193-231.

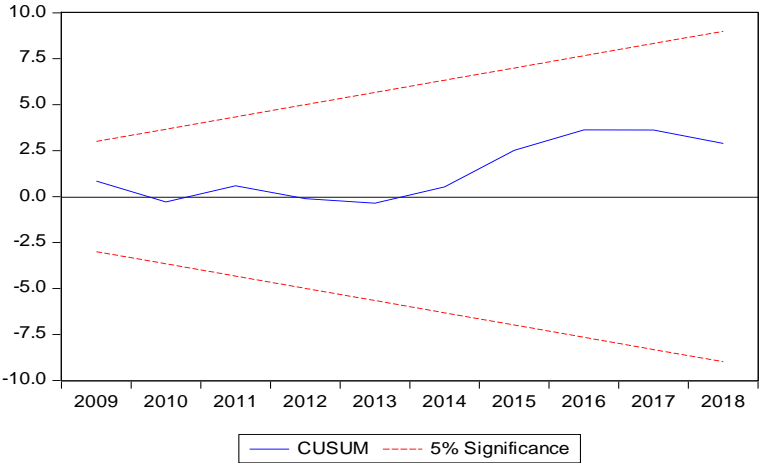
Schmidt-Hebbel, K., & Serven, L. (2000). Does income inequality raise aggregate saving? . *Journal of Development Economics* , 417-446.

Solow, R. (1956). A Contribution to the theory of economic growth. *Quarterly Journal of Economics*, 65-94.

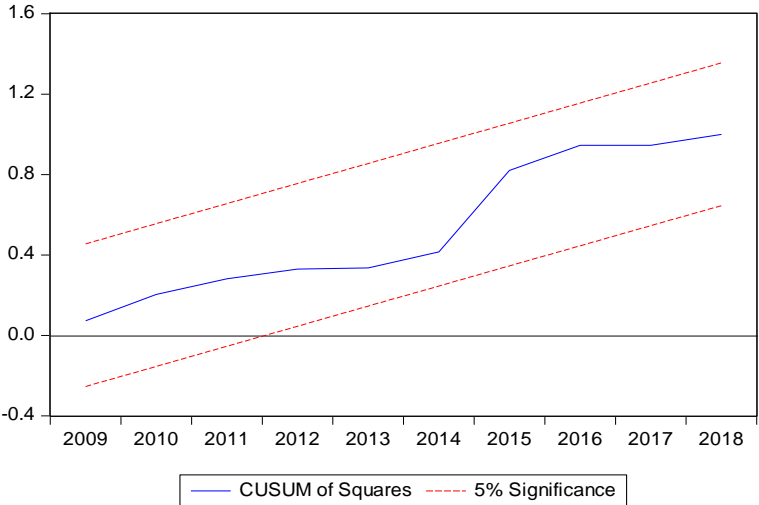
Venieris, Y., & Gupta, D. (1986). Income distribution and sociopolitical instability as determinants of savings: a cross-sectional model. *Journal of Political Economy*, 873-883.

EKLER

Ek-1: Cusum Test

Ek-2: CusumSQ Test

Book Review: Defence Economics (Şennur Sezgin)

Kitap İncelemesi: Savunma Ekonomisi (Şennur Sezgin)

Melek Bıyıklıoğlu Koyuncu ^a,

^a Eskişehir Osmangazi University, Turkey, melek_biyiklioglu@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-4105-0560>

Sezgin, Ş. (2018). *Savunma Ekonomisi*, Nisan Kitabevi, Eskişehir Sayfa sayısı: 206

ARTICLE INFO

Book Review

2020, Vol. 2(1), 381-384

e-ISSN 2667-5927

Bu kitap, savunma ekonomisi ile ilgili Türkiye’de yer alan literatür eksikliğine katkı sunmak amacıyla yola çıkarak, beş bölüm halindeki eseri okuyucu ile buluşturmuştur. Birinci bölüm giriş mahiyetinde olup çeşitli tanımlamalara yer verilmiş, ikinci bölüm savunma ekonomisine temel teorik yaklaşımlar, üçüncü bölüm savunma harcamalarının seyri, gelişimi ve ekonomik etkileri, dördüncü bölüm savunma sanayi ve beşinci bölüm askeri insan gücü başlıklarından oluşturulmuştur. Bölümler hakkında daha detaylı bilgi aşağıda yer almaktadır.

Birinci bölümde, savunma ekonomisinin her ülkenin kendi güvenliğini sağlama ihtiyacından ortaya çıktığı belirtilerek tanımı yapılmıştır. Ülkelerin savunma harcamalarına ayırdıkları payların farklılaştığına vurgu yapılarak, Jane Defence Raporu’na göre, Soğuk Savaş sonrasında savunma harcama rekorunun tekrar kırılacağına işaret edilmiştir.

1990’ların başlarında soğuk savaşın sona ermesi ile savunma ekonomisine olan ilginin azalacağı beklentisinin, iki kutuplu dünyanın sona ermesiyle oluşan yeni dünya dinamikleri aracılığı ile nasıl farklı bir seyir izlendiği ortaya konulmuştur. Soğuk savaş sonrası dönemde, hem eski konuların hem de yeni savunma konularının ortaya çıktığı ifade edilmektedir.

“Savunma Ekonomisi” teriminin akademik literatüre kim tarafından kazandırıldığı açıkça bilinemesi de, günümüze doğru gelirken Adam Smith, David Ricardo, John Baptiste Say, Karl Max ve Milton Friedman gibi ekonomistlerin bu terimi eserlerinde kullandığı, bu alanda çeşitli düşüncelere sahip oldukları ifade edilmiştir. Savunma ekonomisi literatürü 1960’lardan sonra farklı bir yön çizmiş, mevcut görüşleri bir adım daha ileriye taşıyan Charles J. Hitch ve Roland N. McKean tarafından yapılan “Nükleer Çağda Savunma Ekonomisi (1960)” adlı yayın olmuştur. Intriligator’a (1960) göre, yapılan tanımda savunma ekonomisi, genel ekonominin bir parçası olarak görülüp, savunma ile ilişkili olan savunma harcamalarının düzeyi, savunma harcamalarının etkileri, savunma sektörünün varlığının ve büyüklüğünün nedenleri, savunma harcamalarının ve savunma sektörünün uluslararası istikrar ve istikrarsızlık üzerindeki etkilerine yer verilmiştir. Intriligator’un tanımına eleştiri getiren Reppy (1991), bu tanımı dar bularak, farklı olarak stratejik olmayan kurumların davranışlarını da bu alana dahil ederek, tanımı genişletmiştir.

Sandler & Hartley (1995) tarafından hazırlanan “Savunma Ekonomisi El Kitabı” başlıklı kitapta ise savunma ekonomisi; kaynakların tahsisi, gelir dağılımı, ekonomik büyüme ve ulusal güvenliğinin sağlanması gibi konuları araştıran bir alan olarak tanımlanmaktadır.

Bir alan olarak 1960’lı yıllarda ortaya çıkan savunma ekonomisi ile ilgili başlangıç sayılan üç temel çalışma; J. Hitch & Roland McKean (1960)’e ait The Economics of Defence in the Nuclear Age kitabı, Richardson’un (1960) da yapmış olduğu silahlanma yarışı modeli ve üçüncü öncü çalışma Scheling’in (1960) çatışma ve savunma çalışmalarına oyun teorisi kavramlarını tanıştırmasıdır.

1970’li yıllara gelindiğinde ise savunma ekonomisinde yoğunlukla çalışılan konular şu şekilde olmuştur; Silahlanma yarışı çalışmaları, savunma harcamaları ülkelerin büyümelerini olumlu mu etkilemektedir yoksa büyümeyi engellemekte midir?, askerlik için alternatif sistem çalışmaları, savunma ile ilgili endüstrileri karlılık, ihale uygulamaları, rekabet, nükleer silahların azaltılmasının etkileri (conversion) ve endüstri politikaları tarafından incelenmesi, savunma harcamalarının bölgesel etkileri birçok yöntemle analiz edilmiştir.

1980 ve 1990’lı yıllarda daha önceki yıllarda çalışılan konulara ilave olarak, asimetrik bilgi ve oyun teorisinin gelişmiş halleri, teşvik sözleşmeleri ve ihale uygulamaları da çalışılmıştır. Yine, son 15-20 yılda savunmada AR-GE çalışmaları, silahsızlanma ve nükleer silahların azaltılması konularının da çalışıldığı görülmektedir. Burada, savunma ekonomisinin uygulandığı ve bu alanın işlediği konulara değinilerek ekonominin birçok alt dalından etkilendiği ifade edilmiştir. Son zamanlarda savunma ekonomisinin niteliği ve alanı ile ilgili olmayan konular da eklenmiştir.

Bugünlere gelindiğinde savunma ekonomisinin, konjonktür sebebi ile savaş ya da barış durumunda bir maliyet oluşturduğu, bu sebeple SIPRI Raporuna göre askeri harcamaların artış trendinde olduğu ifade edilmiş ve savunma ekonomisinin önemini koruyacağına dair öngöründe bulunulmuştur. Soğuk savaşın sona ermesinden sonra Avrupa’da Silahlı Kuvvetlerin ortamı önemli ölçüde değişmiş fakat ortaya yeni çıkan tehditlerin tehlike boyutu çok yüksek olduğu için, savunma ekonomisi önemini koruyacak ve bu alana olan ilgi artarak devam edecektir.

Çalışmanın ikinci bölümünde öncelikle temel ekonomik kavramların savunmayı analiz ederken nasıl kullanıldığı açıklanmıştır. Malların sınıflandırılması ile işe başlanarak; özel mal, tam kamusal mal, yarı kamusal mal tanımına yer verilmiş, kamu ve özel malların talebi grafik aracılığı ile gösterilmiştir. Tercihler bilimi olan iktisattan yararlanılarak, ekonominin savunma tercihleri

gösterilerek, klasik örnek olan silahlara karşı tereyağ değiş-tokuşu gösterilmiştir. Bunun akabinde, silahlanma yarışı ve ittifakı modeli açıklanmış, ardından bütçenin durumuna göre şekillenen savunma bütçesi tercihleri analiz edilmiştir. Ayrıca, savunma harcamaları talebinin bilinmesinin birçok açıdan önemli bir konu olduğuna değinilerek, bu talebi etkileyen çeşitli unsurların varlığından bahsedilmiştir. Daha sonra savunma harcamaları talep fonksiyonuyla ilgili teoriler ortaya konulmuştur. Bunlar sırasıyla şöyledir; çoğunlukla savunma harcamaları talep fonksiyonunu açıklamada medyan seçmen teorisi kullanılmaktadır. İkinci model, ittifakların ulusal güvenliğe yaptığı katkıları (spillins) yani pozitif etkilerin dahil edildiği modeldir. Üçüncü model ise, savunma harcamaları kararının bürokratlar tarafından verildiği tezine dayanmaktadır. Dördüncü model, rant kollama modelidir. Buna ilave olarak, çevresel faktörleri fayda fonksiyonunun içine dahil eden modeller de mevcuttur. Askeri harcamaların belirleyicileri üzerine yapılan ampirik çalışmaların dayandığı yaklaşımlar ifade edilmiştir. Daha sonra, tek denklemler (single equation) yaklaşımlar, görünüşte ilişkisiz regresyon (seemingly unrelated regression) ve Eşanlı Denklemler olmak üzere ampirik model çeşitleri incelenmiştir.

Yine bu bölümde, devletlerin askeri harcamalarını açıklayan Richardson (1960) ve onun değişik versiyonlarına dayanan, tanımlayıcı ve normatif olarak ikiye ayrılan silahlanma yarışı modeli de açıklanmıştır. Ancak, Richardson'ın modelinin "kara kutu" olduğu ve sistemde yer alan aktörlerin davranışlarını dikkate almadan mekanik bir analiz yapması sebebi ile eleştiriye maruz kalarak, modeli yetersiz görülmüştür. Bunun neticesinde Richardson'ın modelinin çeşitli versiyonları türetilmiştir. Bunlar; Stok Ayarlama Modeli (Stock Adjustment Model), Murray Wolfson (1968) tarafından ilk defa kullanılan taklit modeli, Wolfson (1968, 1990) tarafından geliştirilen rekabet (rivalry) modeli, itaatkarlık modeli ve diğer bir model bürokratik modeldir.

İttifakların ekonomik teorisi anlatılırken, askeri ittifak ekonomisine teorik ve ampirik genel bir bakış yapılmış, ittifakların faydaları, askeri ittifakın üye ülkeye sağladığı ekonomik avantajlar açıklanarak, grafik yardımı ile gösterilmiştir. Daha sonra, askeri ittifakları açıklamada Olson ve Zechhauser'in (1966) ortaya attığı ilk model olan pür kamu modeli ve bu modelin çeşitli eksiklerinden yola çıkılarak oluşturulan Ortak Ürün Modeli incelenerek bu modellerin matematiksel sunumları yapılmıştır. Ardından, tam gelir ve tam talep fonksiyonu hakkında bilgi verilmiş ve konu hakkında diğer yaklaşımlar kategorisi altında ifade edilen arz teknolojisi ve tahsis süreci anlatılmıştır.

Üçüncü bölümde, savunma harcamaları ekonomik büyüme ilişkisini, Keynesyen teori ve Neo-Klasik model ile açıklama yoluna gidilmiş, buna ek olarak iki değişken arasında hiçbir ilişkinin olmadığını savunan görüşler de ele alınmıştır. Daha sonra, savunma harcamalarının tanımı ve kapsamı belirtilerek, çeşitli kuruluşlara göre savunma harcamasına dahil olan giderler tablo yardımı ile gösterilmiştir. Ardından, savunma harcamalarının fayda ve maliyetleri başlığı altında, talep yönlü olan kısa dönemli etki ve uzun dönemli etkilerden bahsedilmiş, bu etkilerin ayrıştırılması gerektiğine vurgu yapılmıştır.

Çalışmada, 2004-2016 yılları arası kıtalara göre askeri harcamaların dağılımı verilmiş, ayrıca 2018 Dünya sıralamasına göre ülkelerin savunma harcamalarına ayırdıkları bütçeler gösterilmiştir.

Sonrasında, Türkiye’de savunma harcamalarının seyri hakkında bilgi verilmiş, savunma harcamalarının bütçeden en yüksek payı almasının sebepleri sıralanarak, ABD’nin Türkiye’ye askeri yardımları 1950-2017 yılları arası içinde savunma, eğitim ve sağlık harcamalarının GSMH içindeki payı değerlendirilmiştir. Türkiye’nin savunma harcamalarının seyri yıllara göre kendi içinde, komşularına göre ve dünyadaki sıralamasına göre kantite edilmiştir. Son olarak savunma harcamalarının dağılımına bakılmıştır. Burada, savunma harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisini ortaya koymak için, arz yönlü ve talep yönlü modellerden bahsedilerek, eşanlı denklemlerle yapılan çalışmaların bilgisi, kronolojik olarak tablo halinde sunulmuştur.

Dördüncü bölümde, devletlerin monopson gücünde olduğu savunma sanayisinin tanımı yapılmıştır. Daha sonra savunma sanayi ekipman arzlarının türünü belirlemek adına ekipmanları üç gruba ayırarak, detaylı bir şekilde inceleme yapılmıştır. Ardından, savunma sanayinin temel özelliklerine değinilerek, Melman (1972)’nin ABD savunma sanayi üstlerinin özellikleri, Hartley ve Hooper’ın (1995) savunma sanayinde yer alan firmaların özellikleri ve Hartley (2007)’nin savunma sanayileri için kurguladığı özellikler sıralanmıştır. Daha sonra, savunma sanayilerinin ülke ekonomilerine faydaları sıralanarak, ulusal savunma sanayinin ekonomik faydalarına yapılan eleştiriler ortaya koyulmuştur. Savunma sanayinin tarihsel gelişmesi ve performansı başlığı altında, NATO’nun savunma harcamaları analiz edilmiştir. Bazı OECD ülkelerinin AR-GE harcamaları analiz edilerek, hükümetlerin savunma ARGE’sine ayırdığı paya bakılmıştır. İlave olarak, toplam silah ihracat ve ithalatında ülkelerin aldıkları pay, hem ülke bazında hem de diğer ülkelerle karşılaştırmalı olarak gösterilmiştir. Bunun yanında, silah ticaretinde ilk 20 ülke ve Dünya’da ilk 100’e giren savunma şirketleri, hasılat miktarı ve savunmanın payı bilgilerinin içerildiği bir tabloda gösterilmiştir. Son olarak, Türkiye’de savunma sanayisi incelenerek, önemli savunma sanayi kuruluşları, bu sanayinin performansına dâhil bilgiler, Türkiye’de hükümetin savunma AR-GE’sine yaptığı harcamalar, Türkiye’de firmaların yaptığı AR-GE harcamaları, ilk 500 büyük firma arasına giren savunma firmalarının performansı ve Türkiye’de silah ithalat ve ihracatına dair bilgi veren veriler sunularak, ülkemizin savunma sanayinde yaptığı yatırım ve gelişmelerle gelecekte önemli bir konuma sahip bir ülke olma yolunda ilerlediği ifade edilmiştir.

Beşinci bölümde, askeri insan gücünün ekonomisini anlamak adına, öncelikle askeri sistemlere dair Türkiye ve Dünya özelinde tanımlar yapılarak, aktif personel ve rezerv personel gibi alt sınıflamalar dâhilinde belirli ülkelerin askeri insan gücü rakamsal olarak ifade edilmiştir. Daha sonra, askeri üretim fonksiyonu hakkında tanımlamalar yapılmış, bu fonksiyon ile ilgili ortaya çıkan problemlere değinilmiştir. Ardından, askeri üretim fonksiyonlarını tahmin etmede kullanılan; ekonometrik askeri üretim fonksiyonu, yanıt-düzey (response-surface) askeri üretim fonksiyonu ve teknolojik askeri üretim fonksiyonu olan üç yöntem anlatılmıştır. İlave olarak, askeri işgücü piyasasının incelenmesi kapsamında askeri işgücü arzı ve askeri işgücü talebi anlatılmış ve zorunlu askerlik ile profesyonel ordu karşılaştırılması yapılarak, bu konuda çeşitli kişilerin yaptığı akademik çalışmalara yer verilerek; gönüllü ve zorunlu askerlik arz ve talebi grafik yardımı ile incelenmiştir.

Melek Bıyıklıoğlu Koyuncu
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi